

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

System vězeňství v ČR – současnost a budoucnost
Penitentiary system of the Czech Republic – presence and future
Aneta Fukalová

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Eva Šotolová, Ph.D.
Studijní program: Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika (N SPPG)

2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Systém vězeňství v ČR – současnost a budoucnost vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 7. 2017

.....

podpis

Děkuji vedoucí práce doc. PaedDr. Evě Šotolové, Ph.D. za obětavou pomoc, za odborné a metodické vedení při tvorbě závěrečné práce a za laskavý osobní přístup. Děkuji Mgr. et Mgr. Stanislavě Hoferkové, Ph.D., Mgr. et Mgr. Tereze Raszkové a JUDr. Miroslavu Antlovi za cenné připomínky a konzultace. Velké poděkování patří také rodině za podporu v průběhu celého studia.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá stručným exkurzem do minulosti českého vězeňství, tj. vývojem trestání na našem území. Věnuje se současnosti českého vězeňství, tj. legislativnímu vývoji, problematice právní úpravě, jejímu dopadu do praxe, jakož i výhledu do budoucnosti (v souladu s Konceptí vězeňství do roku 2025). Představuje fungování Vězeňské služby České republiky, její úkoly a organizační členění. Závěr teoretické části práce je věnován budoucnosti českého vězeňství, zejména pak změnám ve vnější diferenciaci věznic.

Empirická část závěrečné práce je tvořena kvalitativním výzkumným šetřením (strukturované rozhovory se zaměstnanci Vězeňské služby České republiky). Mapuje názory zaměstnanců Vězeňské služby na stávající systém vězeňství a na legislativní úpravy účinné od 1. října 2017.

Cílem diplomové práce je tedy analyzovat současný systém vězeňství v České republice v kontextu platných legislativních změn. K jeho naplnění slouží zpracování teoretické části práce (analýza odborné literatury a legislativních norem upravujících výkon trestu odnětí svobody v České republice) a provedené výzkumné šetření (metoda rozhovoru).

KLÍČOVÁ SLOVA

vězeňství, věznice, odsouzený, program zacházení, Vězeňská služba České republiky, budoucnost vězeňství, vnější diferenciaci, vnitřní diferenciaci

ABSTRACT

The diploma thesis deals with the penitentiary system of the Czech Republic. It contains a brief excursion into the past of the Czech penitentiary system, i.e. the history of punishment in our territory. Attention is paid to the present penitentiary system of the Czech Republic, legislative development, problematic legal regulation, its impact on practice, as well as to the view to the future (within the frame of the new Czech penitentiary system conception). The diploma thesis represents the functioning of the Prison Service of the Czech Republic, its tasks and aims. The last chapter of the theoretical part is devoted to the future of the Czech penitentiary system, especially to changes in the external differentiation of prisons.

The practical part of the thesis is a qualitative research survey (structured interviews with employees of the Prison Service of the Czech Republic). It maps the attitude of Prison Service employees to the existing penitentiary system and to legislative adjustments effective from October 2017.

The aim of this diploma thesis is to analyse the current penitentiary system of the Czech Republic in the context of valid legislative changes. The analysis of literature and legislative norms regulating the execution of imprisonment in the Czech Republic and the research survey (method of interview) are used for this purpose.

KEYWORDS

Penitentiary system, prison, convict, treatment programmes, Prison Service of the Czech Republic, future of the penitentiary system, external differentiation, internal differentiation

Obsah

1	ÚVOD	8
2	VÝVOJ VĚZEŇSTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ.....	10
2.1	Vývoj vězeňství na našem území ve středověku.....	11
2.2	Osvícenské změny.....	12
2.3	Vývoj vězeňství v letech 1918–1989	13
2.4	Formování vězeňství po listopadu 1989	16
3	SOUČASNÝ SYSTÉM VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE.....	19
3.1	Vnější diferenciaci věznic	19
3.2	Vnitřní diferenciaci věznic	20
3.3	Koncepce rozvoje vězeňství.....	23
3.4	Evropská vězeňská pravidla.....	24
3.5	Výkon trestu odnětí svobody	25
3.5.1	Programy zacházení	25
3.5.2	Podmínky pro úspěšné zacházení s odsouzenými	26
3.5.3	Vzdělávání odsouzených	28
3.5.4	Zaměstnávání odsouzených	30
3.5.5	Aktivity na vytvoření vnějších vztahů a postpenitenciární péče	31
3.5.6	Tvořivá resocializace	32
3.6	Specializovaná oddělení.....	33
3.6.1	Výkon trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně	34
3.6.2	Odsouzení na doživotí	36
4	VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY	38
4.1	Organizační struktura Vězeňské služby České republiky	38
4.2	Zaměstnanci Vězeňské služby České republiky	40
5	BUDOUCNOST VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE	43

6	EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ ZAMĚŘENÉ NA NÁZORY PRACOVNÍKŮ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY NA SOUČASNÝ STAV A BUDOUCNOST VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE	50
6.1	Koncepce výzkumného šetření	50
6.2	Charakteristika a výběr respondentů	51
6.3	Prezentace výsledků výzkumného šetření.....	53
6.4	Shrnutí a diskuze výsledků výzkumného šetření	57
7	ZÁVĚR.....	60
8	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ.....	63
9	SEZNAM PŘÍLOH.....	69

1 ÚVOD

České vězeňství stojí v současné době na prahu významných změn. Již v Koncepci rozvoje českého vězeňství do roku 2015 (2005) byly navrhovány změny v pojetí klasifikace, diferenciaci a zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic a stávající systém vnější diferenciaci věznic byl označen za překonaný a málo efektivní. Teprve v souvislosti s Koncepcí vězeňství do roku 2025 (2016) a potřebnými legislativními úpravami (v současné době již platnými, avšak účinnými od 1. října 2017), budou zásadní změny ve vnější diferenciaci věznic uvedeny do praxe. Konkrétně se jedná o redukci základních typů věznic ze stávajících čtyř typů na dva. Tato změna přinese větší pravomoci Vězeňské službě České republiky při zařazování a přeřazování odsouzených, čímž se české vězeňství dostává mezi vyspělé evropské vězeňské systémy, které tuto praxi již mají zavedenou. Změny se týkají nejen rozhodování soudu o zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice, ale i samotného fungování Vězeňské služby České republiky a práce jejích zaměstnanců. Velký důraz bude kladen především na snižování recidivy trestného jednání, predikci budoucího chování pachatelů a rozšíření stávajících opatření v rámci programů zacházení s odsouzenými a jejich následné integrace do společnosti pomocí komplexní postpenitenciární péče.

Uvedenou problematikou se zabývají např. Válková (2014), Jůzl (2015, 2016, 2017), Černíková (2008), Hála (2014, 2017), Sochůrek (2007) nebo Raszková a Hoferková (2014, 2015). Rozsáhlejší výzkumy realizují autoři Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, např. Marešová (2011, 2016) a Biedermanová (2011).

Diplomová práce se zabývá systémem vězeňství v České republice. Popisuje současný stav českého vězeňství a jeho budoucí podobu v souvislosti s legislativními změnami účinnými od 1. října 2017. Teoretická část práce obsahuje stručný exkurz do minulosti vězeňství – věnuje se vývoji trestání na našem území ve středověku a v období osvěcenství, zaměřuje se na vývoj vězeňství v letech 1918–1989 a zejména pak formování po listopadu 1989. Popisuje současný stav českého vězeňství, včetně platné legislativy, zvláště pak vnější a vnitřní diferenciaci věznic, koncepce rozvoje vězeňství (Koncepce vězeňství do roku 2025), výkonu trestu odnětí svobody a problematiku zacházení s vězněnými osobami. Další kapitola představuje Vězeňskou službu České

republiky, její úkoly, organizační členění a zaměstnance. Poslední kapitola teoretické části se věnuje budoucnosti vězeňství v České republice.

V empirické části práce je představeno výzkumné šetření, které zjišťuje názory zaměstnanců Vězeňské služby České republiky na stávající systém vězeňství a na legislativní úpravy účinné od 1. října 2017. Cíl empirického šetření je naplněn metodou strukturovaného rozhovoru se sedmi vybranými zaměstnanci Vězeňské služby České republiky.

Cílem závěrečné práce je tedy analyzovat současný systém vězeňství v České republice, v kontextu platných legislativních změn.

Důvodem pro výběr uvedeného tématu je dlouholetý zájem o danou problematiku, zaměření mého studijního oboru a především touha v budoucnu v této oblasti pracovat (na pozici speciálního pedagoga na oddělení výkonu trestu).

Předkládaná závěrečná práce může sloužit jako studijní materiál; je vhodná také pro zájemce o danou problematiku z řad odborné i laické veřejnosti.

2 VÝVOJ VĚZEŇSTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

Každá lidská společnost stojí na určitém systému stanovených norem a hodnot, které dodržuje a snaží se chránit před jejich porušováním. Raszková a Hoferková uvádějí, že způsob reakce na porušování zákonů se odvíjí od kulturní a ekonomické úrovně dané společnosti a odráží její právní vědomí, sociální hodnoty a nazírání na člověka jako jednotlivce. Už od starověku byl důsledkem nedodržování norem a hodnot společnosti trest. Jeho podoba se v průběhu dějin zásadně měnila – ve starověku převládal většinou trest smrti, tělesné tresty a otroctví (Raszková, Hoferková, 2013, s. 14), i když je potřeba zmínit, že už antičtí myslitelé měli velmi pokrokové myšlenky.

Fábry (2012, s. 14) uvádí, že „*Protagoras údajně jako první vyjádřil myšlenku, že kdo chce rozumně trestat, ten netrestá za chyby minulosti, protože to, co se už stalo, se už neodstane, ale proto, aby v důsledku trestu v budoucnu nikdo neporušil zákon, ani ten, kdo tak již dříve učinil, ani ten, kdo viděl potrestání viníka.*“ V této myšlence Protagoras v podstatě vyjádřil, že trest plní funkci individuální i generální prevence, jak o tom bude řeč v dalších kapitolách. Jak uvádí Černíková, také Seneca tvrdil, že trestá se proto, aby nebylo páčáno zlo (*penitur, ne peccetur*). Zde lze spatřovat zrod preventivních aktivit spojených s ukládáním trestů. (Černíková, 2008, s. 25) „*Platón považoval za účel trestu kromě zastrašení i nápravu pachatele a zastával potřebu proporcionality mezi spáchaným trestným činem a trestem.*“ (Fábry, 2012, s. 14) Jak ovšem Fábry konstatuje, ani tito myslitelé nemohli překročit hranice své doby a tyto principy se do trestání ještě dlouho nedostaly.

Dle Popelky se ve středověku setkáváme s tresty mrzačícími, zneuctvujícími a trestem smrti, a v rámci obyčejového práva také s iracionálními důkazními prostředky, tzv. ordály. Běžná byla tortura neboli vynucování přiznání mučením. Již v tomto období se však objevuje peněžitý trest (*Wergeld*), na základě kterého bylo možno vykoupit se z krevní msty (to však bylo umožňováno pouze šlechticům). K rozvoji vězeňských systémů, které by nahradily dosavadní formy trestu, došlo až v pozdějších obdobích, i když tzv. vězení dlužníků bylo využíváno už za dob feudalismu (Popelka, 2011, s. 21) a jeho kořeny sahají až do starověkého Říma, kdy dlužník mohl být zbaven osobní svobody do doby, než uhradil svůj dluh a bylo ho možno například spoutat nebo donutit vykonávat práci, jíž měl svůj dluh splatit. (Fábry, 2012, s. 16) Ačkoliv bylo

ve starověkém Římě věznění využíváno hojně, nikdy se nestalo hlavním způsobem trestání za spáchané zločiny, vždy mělo spíše charakter vazby před vykonáním jiného trestu nebo vazby do doby uhrazení dluhu. Vzhledem k zaměření diplomové práce se dále budu věnovat vývoji vězeňství na našem území a definování základního pojmu uvedené problematiky.

Trest je právním následkem trestného činu. Lze na něj nahlížet jako na negativní zpětnou vazbu na porušování základních sociálních norem společenského soužití. Černíková popisuje, že v počátcích rozvoje trestního práva měl především odplatnou funkci – trest měl způsobit újmu provinilci a tím poskytnout poškozenému pocit zadostiučinění. Postupem času se však ukázalo, že pouhá odplata nezabezpečuje společnosti dostatečnou ochranu, proto se začal klást důraz na regulativní (ochrannou) funkci trestu, tedy aby trest chránil společnost „*před nebezpečným deviantním chováním prostřednictvím stanovených podmínek trestní odpovědnosti a ukládáním sankcí pachatelům trestných činů.*“ (Černíková, 2008, s. 27–28) Trest má plnit také funkci represivní (ochrana společnosti prostřednictvím negativního represivního působení na pachatele) a funkci preventivní, kterou chápeme jako ochranu společnosti skrze metody pozitivního výchovného působení na pachatele. V tomto smyslu působí tyto dvě funkce trestu jako individuální i generální prevence. (Černíková, 2008, s. 28–29; Popelka, 2011, s. 68)

2.1 Vývoj vězeňství na našem území ve středověku

Dle Popelky datujeme počátky českého vězeňství do 10. století našeho letopočtu, což souvisí se sjednocením českých kmenů za vlády přemyslovského knížete Boleslava II. a vznikem státu (v letech 967-999). Nejstaršími typy vězení jsou zeměpanská vězení (od roku 995), církevní (od roku 1222), stavovská (1253), městské vězení (1287) a vrchnostenské vězení (1627). Nelze nezmínit naše nejslavnější pevnostní vězení Špilberk (1783-1858), které bylo určeno pro zvláště těžké zločince a pro tzv. státní vězně. Špilberské kasematy byly nejtvrdějším žalářem v celé rakouské monarchii. (Popelka, 2011, s. 24-28) Brněnský Špilberk byl svým charakterem hradního vězení srovnatelný s Londýnským vězením Tower nebo francouzskou Bastille. (Fábry, 2012, s. 18)

Raszková a Hoferková uvádějí, že ve středověku se na našem území trest odnětí svobody ve větší míře nepoužíval, jelikož nebyla vybudována zařízení k jeho výkonu. Je pravda, že už v první polovině 13. století vznikl systém župních hradů, ve kterých byly zřizovány prostory pro držení osob, avšak tento systém ještě neměl podobu výkonu trestu odnětí svobody, jak jej známe dnes, ale spíše vazby před vlastní exekucí, popravy hladem nebo politické internace osob vyššího stavu. Podobné prostory pro držení osob vznikaly také ve sklepeních městských radnic. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 18) Černíková zmiňuje, že širší uplatnění v českých zemích nachází trest vězení ve druhé polovině 16. století – existenci dočasného či doživotního vězení dokládají městská práva Koldínova z roku 1579. Na konci 16. století našly na našem území uplatnění také nucené práce (galeje), které původně vznikly ve Středomoří a které představují určitý předstupeň dnešního chápání trestu odnětí svobody. České trestní soudy posílaly odsouzené na stavby pevností proti Turkům a na galeje na Dunaj. (Černíková, 2008, s. 32.)

2.2 Osvícenské změny

Trest odnětí svobody se rozšířil a nabyl na významu v 18. a zejména v 19. století, kdy se postupně stával nejčastěji ukládaným druhem trestu a začal vytlačovat trest smrti. (Fábry, 2012, s. 22) Zároveň se v duchu tehdejší doby a osvícenské filozofie mění vnímání účelu trestu – nejde už jen o odplatu, ale je kladen důraz na převýchovu osobnosti pachatele, tedy na nezbytnost výchovné složky trestu. Osvícenci apelovali na to, aby byla pachateli zajištěna určitá míra ochrany a pro koncepci trestního práva dali vzniknout dvěma důležitým zásadám zakotveným ve Všeobecném zákoníku o zločinech a trestech vydaném Josefem II. roku 1787 – *nullum crimen sine lege*, tedy žádný trestný čin bez zákona (čin, který není uveden v zákoně jako trestný, není trestným činem) a *nulla poena sine lege*, tj. žádný trest bez zákona (pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně). Všeobecný zákoník o zločinech a trestech byl inspirován mimo jiné dílem Caesara Beccarii O zločinech a trestech. „*Při stanovení trestů vycházel ze zásad úměrnosti mezi společenskou nebezpečností trestného činu a přísností trestu. Avšak jeho hlavním přínosem pro vězeňství bylo zakotvení myšlenky, že vedle odplaty a odstrašení má mít trest účel nápravný.*“ (Marešová a kol., 2016, s. 146.) Podle Fábryho Caesar Beccaria „*otřásl*

mýtem trestu smrti a tím otevřel cestu širokému uplatnění trestu odnětí svobody.“ (Fábry, 2012, s. 21)

Doba osvícenství tedy byla obdobím humanizace trestu a trestání, hlavně ve smyslu odklonu od krutých fyzických trestů a nadužívání trestu smrti. Osvícenci nejen kritizovali systém trestání založený na odplatě, ale, jak zdůrazňuje Fábry, *„zároveň vyslovili podmínky, podle kterých by se nový systém trestání měl řídit. Navrhli, aby se trestní politika začala řídit heslem punitur, ne peccetur, tzn. trestá se, aby se nepáchaly zločiny, tj. preventivně.“* (Fábry, 2012, s. 21) Raszková a Hoferková popisují, že na začátku 19. století byla zavedena Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (1804). Zločiny se trestaly buď smrtí (oběšením) nebo žalářem, který byl členěn na tři stupně – žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. Trest žaláře mohl být dočasný (od šesti měsíců až po dvacet let) nebo doživotní. Přepřecováním Knihy práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského vznikl trestní zákon z 27. května 1852, podle kterého se zločiny trestaly buď oběšením, nebo žalářem, rozděleným již jen na dva stupně – žalář a těžký žalář. V roce 1823 byla v Praze založena první státní Svatováclavská trestnice, kde poprvé na našem území došlo k řádné diferenciaci vězněných osob (oddělení podle pohlaví, podle věku na mladistvé a dospělé a oddělení více narušených jedinců od méně narušených). V této věznici vyučoval vězně kaplan František Josef Řezáč, s nímž do českého vězeňství vstoupila výchova a sociální práce s vězni. Dále byly zřízeny věznice na Mírově a v Terezíně (bývalé pevnosti), v roce 1857 také Věznice Valdice (bývalý klášter) a z nově vystavěných Věznice Plzeň-Bory (1878, ve své době moderní vězeňský objekt navržený podle anglické věznice v Ipswichi vzniklé o sto let dříve) a Věznice Praha-Pankrác (1898). Pro ženy byla určena věznice v Řepích u Prahy. Každý vězeň měl povinnost pracovat a hradit si stravování. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 20–23)

2.3 Vývoj vězeňství v letech 1918–1989

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat právní systém Rakouska-Uherska, jenž nebyl v nejlepším stavu. Bylo patrné úsilí o zkvalitnění vězeňských předpisů a vydání služebních řádů pro úředníky, byly také zavedeny kurzy pro dozorce. *„Po roce 1918 se na činnosti vězeňství významným způsobem podíleli učitelé, duchovní, lékaři a představitelé některých církevních řádů.“* (Raszková, Hoferková, 2013, s. 24)

V roce 1919 byl přijat zákon o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění ve snaze posílit výchovnou funkci trestu. (Francek, Wohlschlager, 2002, s. 72–73)

Raszková a Hoferková zmiňují jako zásadní rok 1930 – jednak byl Ministerstvem spravedlnosti vydán spis *Vězeňství v Československé republice* a hlavně se oblast vězeňství poprvé objevila jako samostatný vědní obor na mezinárodní vězeňské konferenci konané v Praze. Kromě výměny zahraničních zkušeností byl zde projednán tehdejší stav československého vězeňství a byly navrženy jeho reformy zaměřené především na přeplněnost věznic a jejich nevyhovující ubytovací prostory. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 25–26)

Přes veškeré snahy o odstranění právního dualismu převzatého z monarchie a modernizaci právního řádu k přijetí nového trestního zákona za první republiky nedošlo. Tyto aktivity byly přerušeny obsazením Československa. S nástupem fašismu a vznikem Protektorátu prakticky zanikl český právní systém, a to zejména v oblasti trestní. Všechny státní orgány podléhaly německým institucím a trestní právo se stalo „*politickým nástrojem v zastrahovací politice vůči českému obyvatelstvu. Právo bylo aplikováno podle rasové a politické příslušnosti. Nedostatečná úprava trestního procesu vedla k naprosté libovůli soudců.*“ (Popelka, 2011, s. 41) Válečné období je nazýváno obdobím rasové msty, neboť jeho cílem byla likvidace českého národa jako celku.

Po osvobození Československé republiky došlo k obnovení trestního pořádku z první republiky. Celkové úsilí bylo věnováno zejména vypořádání se s osobami, jež se podílely na zločinech proti českému a slovenskému národu, které vyústilo ve vydání Benešových dekretů. (Popelka, 2011, s. 41-42)

Po vítězství KSČ v roce 1948 započalo temné období dějin českého vězeňství, které trvalo až do roku 1964 a můžeme jej nazvat obdobím třídní msty. (Popelka, 2011, s. 43) V roce 1948 vznikají v Praze první věznice Státní bezpečnosti (např. Praha-Ruzyně, Leopoldov) a ve vězeňství do té doby spravovaném justiční správou sehrává stále větší roli právě StB, „*usilující o koncentraci a centralizaci vězeňství podle sovětského vzoru.*“ (Raszková, Hoferková, 2013, s. 29) Roku 1948 byl zákonem č. 321/1948 Sb. zřízen Sbor uniformované vězeňské stráže s celostátní působností. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 28) Popelka (2011, s. 43) zdůrazňuje, že navzdory tomu, že v prosinci roku 1948 byla Valným shromážděním OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv

závazná i pro ČSR, docházelo nezdědk k nelidskému zacházení s vězni, včetně mučení za účelem získání přiznání.

V roce 1950 byl Národním shromážděním přijat první trestní zákon v Československé republice – zákon č. 86/1950 Sb., podle kterého mohl být trest odnětí svobody uložen buď dočasně (nejvýše na 25 let), nebo na doživotí. Novelou trestního zákona č. 63/1956 byl pak zrušen trest odnětí svobody na doživotí a nahrazen trestem odnětí svobody na 25 let. Trest smrti zůstal zachován. (Popelka, 2011, s. 43–44)

V září 1952 byl zrušen Sbor uniformované vězeňské stráže, místo něj byla zřízena Správa nápravných zařízení Ministerstva národní bezpečnosti. V roce 1952 existovalo na našem území celkem 335 trestních zařízení a věznic a 107 pracovních táborů, v nichž byli drženi lidé bez pravomocného rozhodnutí soudu. Vězni byli pojímáni jako levná pracovní síla a byli využíváni zejména v těžebním, stavebním a těžkém průmyslu. Na začátku roku 1953 bylo v československých věznicích a pracovních táborech 46 000 vězňů, což je nejvyšší počet v historii československého vězeňství. Od září 1953 přešlo vězeňství pod Ministerstvo vnitra. Důraz byl kladen na třídní přístup k vězněným osobám a na nucenou práci jako hlavní prostředek převýchovy. Po hromadném rušení věznic a pracovních táborů v zájmu organizační přestavby a centralizace vězeňství zůstalo počátkem roku 1956 zachováno 31 věznic a 17 nápravně výchovných táborů. (Razzková, Hoferková, 2013, s. 29–30; Popelka, 2011, s. 44) Od poloviny roku 1957 se začíná pozvolna vytrácet třídní boj a začíná se prosazovat pedagogicko-psychologický přístup k odsouzeným.

V roce 1965 byl přijat zákon č. 59/1965, o výkonu trestu odnětí svobody, který „lze považovat za legislativní základ dílčí reformy československého vězeňství“. (Razzková, Hoferková, 2013, s. 30) Ve stejném roce vznikl Sbor nápravné výchovy a začaly být kladeny požadavky na odbornou přípravu a kvalifikaci vězeňského personálu, zejména v oblasti výchovy. V roce 1966 byl založen Ústav pro výzkum metod nápravně výchovné činnosti, jenž byl o rok později přejmenován na Výzkumný ústav penologický (VÚP) a měl studovat osobnost odsouzeného a možnosti jeho nápravy. Jednou z nejvýznamnějších osobností VÚP byl doc. PhDr. Jiří Čepelák, CSc. Zákonem č. 173/1968 celá oblast vězeňství přešla pod ministerstvo spravedlnosti. V následujících letech byly ovšem pod tlakem normalizačních opatření jakékoliv reformní snahy vnímány jako nežádoucí a vězeňství bylo opět používáno jako represivní politický nástroj KSČ. Výchovná funkce trestu byla odsunuta do pozadí,

činnost VÚP byla čím dál více omezována, až v roce 1980 došlo k jeho uzavření. Od roku 1982 se počet vězňů v Československu pohyboval těsně pod hranicí 43 000. Ve věznicích pracovali psychologové a pedagogové, kteří však byli podřízeni stranickému vedení a jejich odborné působení bylo tedy velmi omezené. (Popelka, 2011, s. 44; Raszková, Hoferková, 2013, s. 30)

2.4 Formování vězeňství po listopadu 1989

Po revoluci v roce 1989 byly nastartovány četné společenské změny, které se samozřejmě nevyhnuly ani vězeňství. To si prošlo velkou krizí hned v roce 1990, kdy po amnestii prezidenta Václava Havla, vyhlášené 1. 1. 1990, propukaly ve věznicích vzpoury. Z celkového počtu zhruba 31 000 vězňů bylo během několika týdnů propuštěno 23 260 osob a zbylí vězni, na které se amnestie nevztahovala, se domáhali propuštění. K největší vzpouře došlo 15. března 1990 v Leopoldově. Nepokoje trvaly až do 28. března, kdy bylo rozhodnuto, že je třeba situaci definitivně vyřešit. Po potlačení vzpoury byli vzbouřenci (mezi nimi přes 200 vrahů) rozvezeni do náhradních věznic. (Popelka, 2011, s.47–48)

V následujících letech bylo třeba provést řadu koncepčních změn tak, aby československá a později česká legislativa i praxe odpovídaly požadavkům Standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni a Evropských vězeňských pravidel a samozřejmě i Listině základních práv a svobod. V roce 1990 byl novelizován zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Hned v úvodu novely (zákon č. 179/1990 Sb.) je deklarován zákaz použití krutého nebo lidskou důstojnost ponižujícího způsobu zacházení a trestání. Výkon trestu odnětí svobody je vykonáván v nápravně výchovných ústavech diferencovaných do tří nápravně výchovných skupin. V roce 1991 byla vypracována Koncepce rozvoje českého vězeňství, která vytyčila cíle a definovala postupy, jak těchto cílů dosáhnout. V roce 1992 byl zřízen Institut vzdělávání Sboru nápravné výchovy České republiky (od roku 1993 do 2015 Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR a od roku 2015 Akademie Vězeňské služby ČR). Dochází k humanizaci vězeňství a v roce 1993 také k přepracování legislativy týkající se výkonu trestu odnětí svobody a vazby v duchu doporučení Evropských vězeňských pravidel. K 1. lednu 1993 se Sbor nápravné výchovy transformoval na Vězeňskou službu České republiky (VS ČR; Vězeňská

služba) a k 1. lednu 1994 zohlednila legislativa upravující výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby prvky humanizace a demilitarizace vězeňského systému. (Raszková, Hoferková, 2013, s. 34-35)

Zákonem 294/1993 Sb. došlo k zásadním změnám terminologie i samotného výkonu trestu. Nápravně výchovné ústavy byly přejmenovány na věznice a model tří nápravně výchovných skupin byl nahrazen systémem vnější diferenciaci podle míry vnější ostrahy, zajištění bezpečnosti a způsobu uplatňování resocializačních programů do čtyř základních typů věznic tak, jak je známe dnes – věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Podle této novely mohl ředitel věznice rozhodnout o přearazení odsouzeného do věznice jiného typu za zákonem přesně stanovených podmínek. Tato pravomoc přenesená na ředitele věznic však byla velmi kritizována, jelikož byla v rozporu s čl. 40 Listiny základních práv a svobod, který svěřuje rozhodování o trestu za trestný čin výlučně do pravomoci soudu. Ústavní soud proto rozhodl o zrušení napadených ustanovení, jež byly v rozporu jak s Listinou, tak s Ústavou. V roce 2000 pak nabyl účinnosti nový zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který je s drobnými legislativními úpravami účinný dodnes. (Marešová a kol., 2016, s. 61-63)

Trestní politika po roce 1989 směřovala především k dekriminalizaci a depenalizaci, přičemž *„depenalizační tendence byly spjaté s hledáním nových způsobů reakcí na méně závažné delikty a vůči jejich méně narušeným pachatelům. Právní úprava v oblasti trestních sankcí je tedy po roce 1989 charakterizována humanizací trestání a rozšiřováním alternativních trestů“*. (Marešová a kol., 2016, s. 19)

Od roku 1996 byl u nás budován systém probační služby jako nezbytné instituce v uplatňování alternativ. Výsledkem těchto snah bylo zřízení Probační a mediační služby a zahájení její činnosti k 1. lednu 2001. V roce 2001 došlo také k rozsáhlé novelizaci trestního řádu a byla přijata novela trestního zákona č. 265/2001 Sb., díky které došlo k omezení ukládání trestu odnětí svobody u méně závažných deliktů a byl posílen význam podmíněného odsouzení i dalších alternativ k výkonu trestu odnětí svobody. Významné bylo přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2004. Byl vytvořen ucelený systém trestněprávních sankcí vůči mladistvým pachatelům – výchovná, ochranná a trestní opatření. Zcela zásadní vliv na sankční politiku ČR mělo přijetí nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. účinného od 1. ledna 2010, který je završením téměř

desetiletého úsilí o vytvoření moderního kodexu trestního práva hmotného a vyjádřením reformních kroků v rámci českého trestního práva. (Marešová a kol., 2016, s. 19-22)

Nová kodifikace vychází z přesvědčení, že ochrany společnosti je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Trestní právo má na protiprávní jednání reagovat až v krajních případech. Trest odnětí svobody je chápán jako ultima ratio sankčního systému a je upřednostňováno využití alternativních trestů, důraz je kladen na depenalizaci u méně závažných trestných činů (přechinů), zároveň však trestní zákoník zpřísňuje možnosti trestního postihu zejména u zvláště závažných zločinů. Nový trestní zákoník „*nepovažuje trest za odplatu za spáchaný čin. Vedle naplňování základní ochranné funkce trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.*“ (Marešová a kol., 2016, s. 22)

Zákonem č. 128/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence, byl do českého právního prostředí zaveden institut zabezpečovací detence, jehož účelem je „*ochrana společnosti před takovými pachateli trestných činů nebo činů jinak trestných, kteří jsou pro společnost zvláště nebezpeční, a to z důvodu duševní poruchy nebo zneužívání návykové látky, které musí dosahovat intenzity tzv. chorobného návyku, a u kterých lze důvodně předpokládat, že se v budoucnosti opětovně dopustí závažného útoku proti zájmům chráněným trestním zákoníkem.*“ (Scheinost, Válková, 2015, s. 131) V plném znění byla zabezpečovací detence upravena až trestním zákoníkem s účinností od 1. ledna 2010, který obsahuje právní důvody pro její uložení. Trestní zákoník zařazuje zabezpečovací detenci mezi ochranná opatření, spolu s ochranným léčením, zabráním věci a ochrannou výchovou. (Scheinost, Válková, 2015, s. 123–127)

3 SOUČASNÝ SYSTÉM VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Koncepce vězeňství do roku 2025 uvádí, že právní rámec upravující systém vězeňství v ČR vychází z Ústavy ČR a je tvořen především zákonem č. 40/2009 Sb., trestním zákoníkem, zákonem č. 169/1999, Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Kromě toho je ČR povinna respektovat své mezinárodněprávní závazky, zejména dopady rozsudků Evropského soudu pro lidská práva, standardy vyplývající z Evropských vězeňských pravidel a doporučení Výboru OSN proti mučení (CAT), Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (CPT) a Veřejného ochránce práv. (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 153)

Systém vězeňství v ČR zahrnuje věznice (pro výkon trestu odnětí svobody), vazební věznice (pro výkon vazby) a detenční ústavy (pro výkon zabezpečovací detence). Všechny tyto složky jsou spravovány Vězeňskou službou ČR. Pro účely mé diplomové práce se zaměřím především na věznice, resp. na výkon trestu odnětí svobody.

3.1 Vnější diferenciaci věznic

Zákon č. 169/1999, Sb., o výkonu trestu odnětí svobody definuje v současné době čtyři základní typy věznic:

- a) s dohledem,
- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

Toto dělení, jak jsme si již uvedli, existuje od roku 1994, kdy došlo ke zrušení tří nápravně výchovných skupin. Jednotlivé typy věznic se od sebe liší mírou vnější ostrahy, zajištěním bezpečnosti a způsobem uplatňování programů zacházení

s odsouzenými. Ve věznicích s dohledem vykonávají tresty lidé odsouzení za nejméně závažné trestné činy. Ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou pachatelé nejzávažnějších trestných činů. Podle údajů VS ČR se ve výkonu trestu nachází v současné době (k 4. červenci 2017) 20 787 osob. Nejvíce odsouzených vykonává trest ve věznicích s ostrahou (9 880 osob) a s dozorem (9 160 osob). V režimu se zvýšenou ostrahou je 1 040 odsouzených. (Rychlá fakta, Vězeňská služba České republiky, online)

V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých základních typů, pokud tím není ohrožen účel trestu. Vedle těchto typů věznic je zřízena také věznice pro mladistvé ve Všehrdech na Chomutovsku (tato věznice je věznicí pro mladistvé již pouze formálně) a zvláštní oddělení pro mladistvé ve Věznici Pardubice a Věznici Heřmanice. O zařazení do konkrétního typu věznice rozhoduje výhradně nezávislý soud na základě § 56 trestního zákoníku, který stanoví, do jakého typu věznice má být odsouzený zařazen vzhledem k závažnosti spáchaného trestného činu a délce uloženého trestu. Stejně tak o přearazení odsouzeného do jiného typu věznice rozhoduje vždy výhradně soud, přičemž odsouzený může být přearazen do věznice jiného typu, která se liší maximálně o jeden stupeň od věznice, v níž vykonával trest odnětí svobody dosud. Vlastní výkon trestu odnětí svobody je pak vykonáván ve věznici nebo ve zvláštním oddělení vazební věznice. Konkrétní režim v jednotlivých typech věznic stanoví prováděcí vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Právě ve vnější (soudní) diferenciaci věznic nastanou s účinností od 1. října 2017 zásadní změny ve smyslu redukce ze současných čtyř základních typů věznic na dva. Důvodům a přínosům těchto změn se budu věnovat v samostatné kapitole.

3.2 Vnitřní diferenciaci věznic

Vnitřní diferenciaci „představuje rozdělování odsouzených podle určitých kritérií pracovníky Vězeňské služby uvnitř jednotlivých typů vnější diferenciaci. Ta je v celku jednotná a podle současné platné úpravy je tvořena progresivním „zvýhodňovacím“ systémem první, druhé a třetí diferenciacní skupiny.“ (Marešová a kol., 2016, s. 15)

Do první přístupné skupiny vnitřní diferenciaci jsou zařazováni ti odsouzení, kteří převážně aktivně plní svůj program zacházení a dodržují vnitřní řád věznice. Do druhé

skupiny jsou zařazování odsouzení, kteří mají jisté problémy v plnění programu zacházení a dodržování vnitřního řádu a také vězni přicházející z nástupního oddělení. V rámci třetí prostupné skupiny jsou umisťováni odsouzení, kteří neplní program zacházení a nedodržují vnitřní řád věznice. Těžiště smyslu trestu tkví v jeho regulativní funkci, tj. v *„orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu, kdy penitenciární proces musí prioritně obsahovat sociokorektivní postupy a situace. Naplnění regulativní funkce trestu ve vězeňství předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferencovaným zacházením, s přesně vymezenými skupinami odsouzených, kde existuje pohyb ve směru méně přísného nebo přísnějšího režimu, a to na základě změn chování odsouzeného a při uplatňování systému gradujících pozitivních podnětů (výhod).“* (Černíková, 2008, s. 66)

Princip modulace trestu uvádí jako jeden ze stěžejních principů dobrého vězeňství také Foucault (2000, s. 372), který zdůrazňuje, že *„tresty musí být možné modifikovat podle individuality vězněných, podle dosažených výsledků, zlepšení či zhoršení“*. Problémem současné vnitřní diferenciací je však skutečnost, že představuje právě pouze určitý motivační systém, jenž umožňuje odsouzeným dostat se prostřednictvím (v některých případech účelového) „dobrého chování“ a spolupráce na plnění programu zacházení do skupiny s mírnějším režimem, což s sebou nese jisté výhody. Tento systém odměňuje pouze jednání a chování odsouzených, naprosto však nerespektuje diferencování odsouzených podle stupně a hloubky deprivace osobnosti, tedy míry narušení. Přitom zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů v § 7 stanoví, že mají být oddělováni recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé – tedy méně narušení od více narušených jedinců.

Prostřednictvím plnění programu zacházení a nekonfliktního chování tak může být odsouzený i na vlastní žádost přeřazen soudem do věznice s mírnějším režimem (například z věznice s ostrahou do věznice s dozorem), což vede k faktické nediferencovanosti, kdy vedle sebe koexistují osoby prvotrestané za bagatelní trestnou činnost a zkušený recidivisté s bohatou kriminální historií, kteří mohou mít na prvně jmenované nežádoucí vliv. Marešová uvádí, že se jedná o *„problém tzv. polepšených recidivních vězňů, kteří se v rámci prostupnosti vnitřní diferenciací postupně dopracují vzorným chováním, bez ohledu na jimi spáchanou velmi závažnou trestnou činnost, z vězeňské kategorie ostrahy, v minulosti někdy dokonce i zvýšené ostrahy, přes dozor*

až do nejnižší kategorie dohledu.“ (Marešová a kol., 2016, s. 84). Věznice s dohledem je však primárně určena odsouzeným za nedbalostní trestné činy a osobám prvotrestaným. Stejně tak nelze pokládat za vnitřní diferenciaci stav, kdy jsou recidivisté a prvotrestaní ubytováni na oddělených pokojích, ale zbytek ubytovacích prostor spolu volně sdílejí. Veřejná ochránkyně práv ČR Anna Šabatová k tomu sdělila, že se v některých věznicích setkala s tím, že „z důvodu nedostatečných prostorových dispozic se fakticky stíraly rozdíly mezi 1., 2. a 3. prostupnou skupinou vnitřní diferenciaci, což výrazně omezilo motivační působení vnitřní diferenciaci na odsouzené. V případě naplněné kapacity věznice je však někdy obtížné tyto skupiny fyzicky oddělit, a tak mnohdy vnitřní diferenciaci zůstávala pouze „na papíře“ (v některých věznicích byli odsouzení na ložnicích umisťováni bez ohledu na zařazení do vnitřní diferenciaci, tedy odsouzení z 1. a 3. skupiny vnitřní diferenciaci dohromady).“ (Věznice, 2016, s. 19).

Na tento problém je pamatováno v Koncepci vězeňství do roku 2025, která uvádí, že *„konečným parametrem vnitřní diferenciaci jsou nakonec zejména ubytovací možnosti a ve velkých kolektivech dochází k tomu, že vedle sebe žijí odsouzení zařazení do různých skupin vnitřní diferenciaci a odlišují se od sebe pouze rozsahem výhod.“* (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 46) Jedním z cílů Koncepce je proto zavedení vnitřní diferenciaci na základě kvalifikovaného posouzení osobnosti, tedy podle druhu, stupně a hloubky deprivace osobnosti odsouzených, kterou, jak uvádí Marešová (2016, s. 86–87), koncipoval už v roce 1992 Miroslav Tamchyna pro potřeby Věznice Bělušice. Tento systém byl pak zaveden do praxe výkonu trestu odnětí svobody a řadu let úspěšně fungoval.

Bylo prokázáno, že brzy po jeho zavedení došlo ke snížení nežádoucích jevů, jako jsou agresivita, násilí a šikana, k nimž dříve běžně docházelo právě vlivem značně nesourodého složení skupin. Znovuzavedení tohoto psychologického modelu vnitřní diferenciaci věznic na základě „osobnosti delikventa“ by vytvořilo základ pro smysluplnou práci s odsouzenými. Za současného stavu totiž není možná úspěšná práce s osobností odsouzeného, jelikož v takto heterogenních skupinách se mívá účinkem. Prvotrestaní nejenže se během výkonu trestu „nepolepší“, ale naopak – často dochází spíše k negativním změnám osobnosti. (Marešová a kol., 2016, s. 86) Přitom jak uvádějí Beer a Novák *„doba k vykonání trestu odnětí svobody by neměla sloužit jen k prosté separaci odsouzené osoby od společnosti, ale měla by být vedena širší snahou*

o resocializaci a reparaci antisociálních vzorců behaviorálního projevu v rámci odborného zacházení, eliminaci škodlivých důsledků zbavení svobody včetně účinků prizonizace a v neposlední řadě též k minimalizaci rizika recidivy v rámci reintegračního procesu s vyústěním v úspěšnou nedelikventní postpenitenciární perspektivu.“ (Beer, Novák, 2014, s. 122) Místo toho však současný systém vnitřní diferenciacie nahrává vzniku tzv. druhého života odsouzených, kdy se za zdáním dobrého chování vězňů ukrývá zcela jiná skutečnost, jež zůstává personálu věznice skryta.

3.3 Koncepce rozvoje vězeňství

V koncepcích rozvoje vězeňství jsou shrnuty *„základní vize směřování českého vězeňství po roce 1989, jež zohledňují principy humánního výkonu trestu odnětí svobody.“* (Marešová a kol., 2016, s. 57) Jedním ze základních cílů těchto koncepčních dokumentů je zásadní změna výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel. První *Koncepce rozvoje vězeňství* byla vypracována a schválena v roce 1991 *„a stala se strategickým plánem reformy českého vězeňství.“* (Marešová a kol., 2016, s. 57)

V roce 2005 pak byla schválena *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015* (2005), která navazuje na principy a teoretická východiska formulována v předchozím dokumentu z roku 1991 a zároveň shrnuje směr, kterým by se české vězeňství mělo ubírat vzhledem k praxi ve vyspělých zemích a začlenění ČR do Evropské unie k 1. květnu 2004.

Dne 3. února 2016 byla usnesením Vlády ČR přijata *Koncepce vězeňství do roku 2025*, jejímž záměrem je *„vytvořit dobře fungující, efektivní, mezinárodní standardy dodržující vězeňství, propojené s prevencí kriminality, postpenitenciární péčí, sociální sférou a vzdělávacím systémem a směřující k reintegraci pachatelů trestné činnosti do společnosti.“* (Marešová a kol., 2016, s. 57) Na vytvoření tohoto dokumentu se podílel široký tým odborníků, přičemž *„ambicí Pracovní skupiny pro Koncepci vězeňství do roku 2025 bylo vytvoření obecného, dlouhou dobu platného dokumentu státní politiky, který na příštích deset let deklaruje východiska, cíle a konkrétní nástroje pro ČR v oblasti vězeňství, včetně zajištění návaznosti na předchozí schválenou Koncepci rozvoje vězeňství do roku 2015.“* (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 4) Po provedení evaluace bylo zjištěno, že převážné většiny cílů vytyčených

v Konceptu rozvoje vězeňství do roku 2015 nebylo dosaženo a je třeba usilovat o jejich naplnění. Koncepte vězeňství do roku 2025 je členěna do devíti kapitol obsahujících cíle a nástroje k jejich dosažení v dané oblasti (každé z těchto oblastí se věnovala zvláštní pracovní podskupina v rámci Pracovní skupiny):

- A) Zaměstnávání vězňů
- B) Zdravotnictví ve věznicích
- C) Vzdělávání
- D) Programy zacházení a SARPO
- E) Legislativní změny v oblasti vězeňství
- F) Řešení problematiky drog a ostatních návykových látek
- G) Financování vězeňství
- H) Resocializace propouštěných vězňů, návaznost na prevenci a postpěči
- I) Bezpečnost ve věznicích

3.4 Evropská vězeňská pravidla

Všechny koncepce rozvoje českého vězeňství od roku 1991 se opírají o požadavky formulované v Evropských vězeňských pravidlech. Evropská vězeňská pravidla (European Prison Rules, dále EVP) vycházejí z dokumentu *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení* vydaného v roce 1958 Hospodářskou a sociální radou OSN jako materiál stanovující alespoň minimální úroveň fungování vězeňských systémů civilizovaných zemí, jež by byla akceptovatelná ve smyslu požadavku na dodržování lidských práv. Evropská vězeňská pravidla jsou v podstatě evropskou verzí výše zmíněného dokumentu OSN. EVP stejně jako *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni* nepředstavují vzorový systém vězeňství, ale jsou souborem doporučení pro efektivní fungování vězeňských systémů v evropských zemích. Jejich první verze vznikla v roce 1987. Modernizovaná podoba tohoto dokumentu byla přijata výborem ministrů Rady Evropy dne 11. ledna 2006. (Hála, 2006, s. 17–20, Marešová a kol., 2016, s. 59)

Černíková uvádí, že EVP jsou rozčleněna do pěti částí – *I. Základní principy aplikace EPV, II. Správa vězeňských zařízení, III. Personál, IV. část věnovaná konceptu výchovného zacházení, jeho cílům a komponentám* nemá explicitně vyjádřený název

a V. *Doplňující pravidla pro zvláštní kategorie vězňů* (zahrnuje například vězně ve vyšetřovací vazbě nebo vězně se sníženou mentální úrovní). Dokument popisuje cíle vězeňského režimu, zdůrazňuje význam výchovy a vzdělávání odsouzených jakožto jejich základního práva a jasně stanoví, že výchova a vzdělávání má být součástí vězeňského režimu stejně jako smysluplná práce, na níž nazírá jako na pozitivní prvek výchovy. V EVP je zdůrazněn také význam sportovních a volnočasových aktivit jako prostředku redukce psychické tenze vznikající pobytem ve vězení a regulace chování odsouzených. EVP věnují značnou pozornost kvalitě personálu ve vězeňství – jeho celoživotnímu vzdělávání, osobnímu i profesnímu rozvoji, jeho znalostem i pochopení etických aspektů práce ve vězeňství. EVP podtrhují nezbytnost kvalitního vězeňského personálu jako předpokladu pro úspěšný výkon trestu odnětí svobody. V neposlední řadě je vyzdvížena myšlenka, že příprava na propuštění odsouzeného zpět na svobodu začíná už dnem nástupu do výkonu trestu. (Černíková, 2008, s. 54–58)

3.5 Výkon trestu odnětí svobody

Způsob výkonu trestu odnětí svobody upravuje zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Zcela zásadním principem je požadavek, aby výkon trestu odnětí svobody naplňoval svůj účel, tj. nápravu pachatele, jeho odvrácení od kriminální dráhy a zařazení zpět do života bez konfliktů se zákonem. Dříve se hovořilo o tzv. resocializaci. Raszková a Hoferková však zdůrazňují, že od tohoto termínu bylo upuštěno a byl zaveden pojem zacházení s odsouzenými, který více zohledňuje individuální potřeby a možnosti odsouzeného. (Raszková, Hoferková, 2015, s. 46) *„K dosažení účelu výkonu trestu věznice stanoví pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného.“* (Raszková, Hoferková, 2015, s. 63)

3.5.1 Programy zacházení

Programem zacházení (od 1. února 2000 tento termín nahradil dřívější označení „resocializační program“) se rozumí souhrn pracovních, vzdělávacích, speciálních výchovných a zájmových aktivit a aktivit zaměřených na utváření vnějších vztahů. Z těchto oblastí je každému odsouzenému vytvořen program zacházení zohledňující jeho specifické potřeby a vlastnosti vzhledem k naplnění účelu trestu. (Černíková, 2008,

s. 102–103) Program zacházení je sestaven na základě komplexní zprávy o odsouzeném (SARPO) s ohledem na „*charakteristiku osobnosti, sociální situaci, délku trestu, příčiny trestné činnosti a zájmy odsouzeného. Programy zacházení sestavuje a aktualizuje speciální pedagog spolu s odsouzeným.*“ (Raszková, Hoferková, 2014, s. 16) Komplexní zpráva je zpracována odbornými zaměstnanci během pobytu odsouzeného v nástupním oddělení a zohledňuje jeho osobnost z různých úhlů pohledu, zejména psychologického, pedagogického a lékařského. (Marešová a kol., 2016, s. 64) „*Základní pomůckou pro stanovování programů zacházení jsou psychologická a speciálně pedagogická posouzení osobnosti odsouzených. Rovněž jsou programy zacházení přizpůsobeny specifickým zvláštnostem a potřebám jednotlivých odsouzených a měly by jim být tzv. „šité na míru.*“ (Raszková, Hoferková, 2015, s. 64)

Podle Marešové se do programu zacházení v současné době promítá i míra rizika, které stanoví elektronický program SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzeného) zavedený do praxe v roce 2012, který je definován jako „*validizovaná metoda na vyhodnocování kriminogenních rizik vedoucích k recidivě trestné činnosti. Zaměřuje se na kategorizaci odsouzených podle statických a dynamických rizik, rozlišování mezi riziky vnitřními (život ve vězení) a riziky vnějšími (život ve společnosti), stanovení vhodných efektivních intervencí a predikci dalšího kriminálního chování.*“ (Marešová a kol., 2016, s. 65) Výsledkem hodnocení podle SARPO je stanovení míry rizika na čtyřstupňové škále od nízkého až po velmi vysoké. Pro odsouzené s nízkými riziky dle programu SARPO je určen minimální program zacházení (hlavní složkou jsou zájmové aktivity), pro odsouzené se středními až vysokými riziky jsou určeny standardní programy zacházení (zaměřené především na pracovní a vzdělávací aktivity) a pro odsouzené s vysokými až velmi vysokými riziky jsou určeny speciální programy zacházení, v nichž převládají vzdělávací a speciální výchovné aktivity. Samostatným programem zacházení je program ve výstupním oddělení, který se zaměřuje zejména na praktické činnosti, které bude odsouzený nejvíce potřebovat po propuštění na svobodu. (Marešová a kol., 2016, s. 64)

3.5.2 Podmínky pro úspěšné zacházení s odsouzenými

Michel Foucault ve svém díle Dohlížet a trestat z roku 1975 (2000, s. 372) hovoří o sedmi univerzálních maximech (principech) dobrého stavu vězeňství, které

byly vytvořeny v první polovině 19. století a uvádí, že „*trestní vězení musí mít jako svou základní funkci transformaci chování jedince*“ a že „*trest zbavení svobody má za základní cíl polepšení odsouzeného a jeho opětovné zařazení do společnosti*“. Tento princip nazývá *principem korekce*. Hála (2006, s. 18) uvádí, že „*plnohodnotným cílem je reintegrace, tj. všestranné zdravé a ovšem reálné znovuzачlenění člověka propuštěného z vazby nebo trestu odnětí svobody do demokratické společnosti*.“

Základem všeho je tedy předpoklad, že trest odnětí svobody plní svůj účel. Měřítkem efektivity dané trestní sankce (v tomto případě trestu odnětí svobody) a úspěšnosti způsobu zacházení s pachatelem, resp. působení na něj je recidiva. Hála dále uvádí, že „*moderní vězení je efektivní vězení. Úspěšně se prosazující princip účinnosti nelze před odbornou ani laickou veřejností prokazovat přesvědčivěji, než seriózními dlouhodobými výzkumy nacházejícími statisticky signifikantně nižší podíl recidivy trestné činnosti těch, kteří prošli terapeutickými programy ve výkonu trestu odnětí svobody v porovnání s kontrolními skupinami neovlivňovanými v průběhu uvěznění těmito programy*.“ (Hála, 2006, s. 8) Právě procento recidivujících pachatelů v ČR příliš nepřesvědčuje o efektivitě výkonu trestu odnětí svobody jako ukládané sankce. V roce 2013 „*představovali odsouzení, kteří byli již dříve ve výkonu trestu odnětí svobody 70 %, v roce 2014 to bylo 69 % ze všech odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*.“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 119) a odsouzení s kriminální minulostí tvoří většinu vězeňské populace.

Koncepce vězeňství do roku 2025 dále uvádí, že „*od roku 2011 lze ve věznicích pozorovat zvyšování podílu odsouzených, kteří už v minulosti byli ve výkonu trestu odnětí svobody. V letech 2013-2014 se podíl ustálil na hodnotě cca 70 %. Příčiny stavu nejsou analyzovány*.“ „*Problém recidivy je velký zejména u často se opakujících trestných činů, a to u krádeže, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání a zanedbání povinné výživy*.“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 119) Koncepce si v dlouhodobém horizontu klade za cíl „*nápravu odsouzených osob na základě individuálních postupů za účelem předcházení recidivy kriminálního chování a izolace opakovaně recidivujících pachatelů nejzávažnější násilné trestné činnosti od společnosti s cílem zajistit bezpečnost společnosti*.“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 58)

K tomu, aby bylo zacházení s odsouzenými efektivní a procento recidivujících pachatelů se snížilo, musí být vytvořeny vhodné podmínky. V souvislosti s pozitivní

změnou v osobnosti pachatele vyvstává řada otázek, mimo jiné, zda je vůbec možná v prostředí kolektivního výkonu trestu odnětí svobody. K tomu, aby byl v ČR realizován systém samostatných cel pro každého odsouzeného jako např. ve skandinávských zemích, nám chybí finanční prostředky. Za situace, kdy se z vězení stávají přeplněné noclehárny a kdy jsou vězni ubytováni na ložnicích např. po čtrnácti osobách, nelze očekávat kvalitní výsledky. S tím souvisí *princip klasifikace* dle Foucaulta, kdy odsouzení by měli být „izolováni či přinejmenším roztrídění podle trestní závažnosti svých činů, avšak především podle věku, podle dispozic, podle techniky nápravy, jejíž užití se předpokládá s ohledem na ně, podle fáze své transformace.“ (Foucault, 2000, s. 372)

Je tedy důležité rozdělovat odsouzené smysluplně do menších skupin, ve kterých je možno efektivně pracovat, neboť v kolektivním vykonávání trestu odnětí svobody nelze očekávat úspěšné působení na osobnost pachatele. Aby programy zacházení s odsouzenými byly efektivní, je třeba důsledně uplatňovat model vnitřní diferenciaci na základě psychologického kritéria míry deprivace osobnosti. S principem korekce a klasifikace úzce souvisí také *princip vězeňské výchovy*, která je pojímána jako povinnost vzhledem k vězněnému a zároveň jako nezbytná opatrnost v zájmu společnosti. (Foucault, 2000, s. 373)

3.5.3 Vzdělávání odsouzených

„Zacházení, jemuž je vězeň vystaven, musí principiálně směřovat k jeho obecnému a profesionálnímu vzdělávání a k jeho zlepšování.“ (Foucault, 2000, s. 373) Také Raszková (2015, s. 530) uvádí, že „na vězněnou osobu působíme rozličnými prostředky (prostředím, normami, vzorem, systémem odměn a kázeňských trestů atd.), avšak základním prostředkem jsou programy zacházení a jedna z jeho složek vzdělávací aktivity.“ Na našem území byl již v 19. století průkopníkem vzdělávání vězňů František Josef Řezáč, který kladl „velký důraz na prevenci zločinnosti především prostřednictvím potřeby zvýšení vzdělanosti a praktickým uskutečňováním resocializačních snah během pobytů trestanců ve vězení.“ (Raszková, Hoferková, 2015, s. 47) Právo vězňů na edukaci (výchovu a vzdělávání) je zakotveno v Listině základních práv a svobod, v zákonu o výkonu trestu odnětí svobody, v řádu výkonu trestu odnětí svobody, ve vnitřních normách upravujících zacházení s vězni, ale také v Evropských vězeňských

pravidlech, kdy „ve výchově a vzdělávání je spatřován důležitý prostředek k příznivější reintegraci do společnosti.“ (Raszková, Hoferková, 2015, s. 49) Raszková (2015, s. 527) dále uvádí, že „*Vězeňská služba České republiky zabezpečuje vzdělávání osob ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody, a to v souladu s jednou z hlavních zásad – aby se u vězněných osob podporovaly takové postoje a dovednosti, které jim pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem (prevence kriminální recidivy).*“

Vzdělávacími aktivitami programu zacházení se dle § 36 odst. 4 ŘVTOS rozumí:

- a) vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm a řadíme sem: učební obory, základní škola, odborné, všeobecné vzdělávací a jiné kurzy,
- b) vzdělávání vedení či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu (či výkonu vazby a trestu) v rámci plnění programů zacházení: kurzy jazykové, sociálně právní, kurzy občanské nauky, kurz základů obsluhy PC (předpoklad je, že zaměstnanec má složenu buď maturitní či státní závěrečnou zkoušku v dané oblasti),
- c) vzdělávání v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných či vysokých škol České republiky.

Podle Raszkové (2015, s. 537) významným posunem v oblasti vzdělávání odsouzených bylo zařazení Středního odborného učiliště Vězeňské služby České republiky (původně zřízeného Ministerstvem spravedlnosti České republiky) mezi školy. Tímto rozhodnutím Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ze dne 20. června 1996 bylo umožněno vydávat odsouzeným platná vysvědčení, výuční listy a další osvědčení (z dokladů není patrné, že je získali ve věznici).

Střední odborné učiliště má sídlo v Praze a disponuje odloučenými pracovišti (tzv. Školskými vzdělávacími středisky) ve věznicích v Pardubicích, Opavě, Světlé nad Sázavou, Valdicích, Plzni, Rýnovicích, Všehrdech a Kuřimi. Jak je uvedeno v Nařízení ministra spravedlnosti č. 1/2007 Střední odborné učiliště Vězeňské služby České republiky je výchovně vzdělávací zařízení, které poskytuje vězněným osobám:

- a) „*přípravu pro výkon povolání a odborných činností v učebních a studijních oborech,*

- b) *doplnění základního vzdělání v kursech pro získání základního vzdělání,*
- c) *doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kursech“.* (Nařízení ministra spravedlnosti č. 1/2007, 2015)

3.5.4 Zaměstnávání odsouzených

Významným faktorem ve snižování rizika recidivy je také vytvoření pracovních návyků v rámci výkonu trestu odnětí svobody či udržení návyků stávajících. Znovu zmíním Foucaulta (2000, s. 373), který říká, že *„práce musí být jednou z podstatných součástí transformace a postupné socializace vězně“* a *„nesmí být chápána jako doplněk, a takřka jako zesílení trestu, nýbrž spíš jako zmírnění, jež by již nemělo být možné vězni upřít. Je nutné umožnit vězněnému naučit se a provozovat určité řemeslo a poskytnout jemu i jeho rodině prostředky obživy.“* (Foucault, 2000, s. 373) Přitom právě stav zaměstnanosti v českých věznicích je nedostatečný. *„Oficiální informace udává průměrnou zaměstnanost v roce 2014 – 60,97 %. V daném čísle je však kromě pracovně zařazených odsouzených započteno i množství odsouzených, kteří se účastní terapeutických a vzdělávacích programů. Nadto se tento ukazatel nepočítá ze všech odsouzených, ale pouze z těch práce schopných. Reálná zaměstnanost je tedy nižší.“* (Věznice, 2016, s. 21). Uvedené nevyhovující situaci se věnuje Koncepce vězeňství do roku 2025. Jako konkrétní nástroje pro zlepšení stavu uvádí následující možnosti:

- a) *„zajištění dostatečné kapacity věznic pro zaměstnávání vězňů,*
- b) *provázání vzdělávání a zaměstnávání odsouzených,*
- c) *podpora vlastní činnosti věznic v rámci provozoven Střediska hospodářské činnosti Vězeňské služby ČR,*
- d) *navýšení personálu potřebného k zajištění dohledu nad pracovní činností odsouzených a k jejich přepravě do zaměstnání*
- e) *změna přístupu na všech úrovních k pracovnímu zařazování odsouzených na pracoviště mimo věznice (především nestřežená pracoviště a pracoviště s volným pohybem),*
- f) *změna výkaznictví zaměstnanosti osob ve výkonu trestu,*
- g) *zvýšení možností zaměstnávání osob, propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody.“* (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 14)

Z údajů VS ČR vyplývá, že zaměstnanost odsouzených roste. V roce 2015 činila 44,93 %, v roce 2016 to bylo již 50,38 %. Tento nárůst o 1 585 osob je podle Vězeňské služby způsoben změnou politiky zaměstnávání odsouzených vyplývajících z Koncepce vězeňství do roku 2025. Podle údajů VS ČR činí aktuální zaměstnanost osob ve výkonu trestu 57,70 %, tedy 8 869 osob (k 3. červenci 2017). Všechny údaje jsou propočítány podle nové metodiky hodnocení zaměstnanosti odsouzených a zahrnují pouze vězně zaměstnané za finanční odměnu, nezapočítávají se odsouzení pracující v režii věznice ani účastníci se vzdělávacích programů či brigád. (Rychlá fakta, Vězeňská služba České republiky, online)

3.5.5 Aktivity na vytvoření vnějších vztahů a postpenitenciární péče

Podle vyjádření Ministerstva spravedlnosti ČR je podstatou nové Koncepce vězeňství *„vytvoření dohledu nad cestou odsouzeného do vězení a zpět, včetně vytvoření vzdělávacího a pracovního plánu ve věznici, a pomoci se začleněním propuštěného zpátky do společnosti.“* (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 58) Právě se začleněním zpět do společnosti potřebuje odsouzený po propuštění pomoci. Už ve výstupním oddělení věznice by měl být patrný přesah do doby po propuštění, kdy by se odsouzenému mělo dostat pomoci v náročném období přechodu zpět do občanského života. Zásadním faktorem úspěšné reintegrace do společnosti je existence funkční sítě postpenitenciární péče. Také Foucault (2000, s. 374) zdůrazňuje, že *„uvěznění musí být doprovázeno nástroji dohledu a pomoci, až dokud nedojde k definitivní readaptaci bývalého vězně. Nemělo by jít jen o to, aby nad ním byl ustaven ochranný dohled při odchodu z vězení, nýbrž aby mu byla zajištěna pomoc a podpora. V průběhu trestu i po jeho ukončení je vězňům poskytována pomoc pro usnadnění jejich opětovného začlenění do společnosti.“* Tento přístup autor nazývá *principem doplňkových institucí*.

Koncepce vězeňství do roku 2025 konstatuje, že v ČR chybí funkční systém postpenitenciární péče a věnuje tomuto problému celou kapitolu. Přitom právě funkční propojení penitenciární a postpenitenciární péče by velmi usnadnila přechod propuštěných zpět na svobodu a tím i výrazně přispěla ke snížení rizika recidivy, což je prospěšné nejen pro vězeňský systém, ale také pro celou společnost ve smyslu zvýšení bezpečnosti. Na bezpečnost společnosti je třeba také pamatovat, jelikož jsou

v současné době stále zdůrazňována práva vězňů, ale i lidé žijící bez konfliktu se zákonem, mají přece právo cítit se bezpečně – doma i na ulici.

3.5.6 Tvořivá resocializace

Úspěšnost pozitivního působení na pachatele v rámci programu zacházení kromě nevhodných podmínek popsaných výše může negativně ovlivňovat také příliš rigidní pojetí tohoto procesu. Podle Mařádka je resocializace (byť již termín není ve speciální pedagogice v současné době používán, podstata v praxi přetrvává) v klasickém pojetí chápána jako „*proces nápravy a převýchovy i změny vadné socializace*.“ (Mařádek, 2003, s. 76) Z vysokého procenta recidivujících odsouzených můžeme usuzovat na to, že resocializace, resp. náprava pachatele (jeho odklon od kriminální dráhy) v našich věznicích není příliš úspěšná. Nový pohled do této oblasti by mohla přinést tzv. tvořivá resocializace, která nespatřuje cíl procesu působení na pachatele v korektivní změně chování, postojů, hodnotových preferencí a formy reakcí osoby, ale ve vytváření nové identity odsouzeného. Vnímá tedy proces zacházení s odsouzeným jako proces kreativní změny, nikoliv jako „vynucování“ změny. Používá k tomu adekvátní metody práce s pachateli, zejména vzdělávání, různé sportovní, divadelní či dobrovolnické aktivity, a to s důrazem na identifikaci a rozvoj potenciálu odsouzeného, nikoliv na výchovné donucení ke změnám škodlivých postojů a sociálního chování.

Dle Konopczyńského vychází tvořivá resocializace z přesvědčení, že identita se nedá změnit „*násilím*“, tj. převýchovou a trestáním, „*změní se však v okamžiku, kdy se resocializovaná osoba začne rozvíjet a začneme v ní nacházet její silné stránky, a navíc její potenciál*.“ (Konopczyński, 2014, s. 41) Myšlenka tvořivé resocializace přitom vychází z přesvědčení, že v každém člověku, bez ohledu na jeho minulost či způsob života, se určitý tvůrčí potenciál nachází. Neúspěch současných resocializačních snah vidí v používání zastaralých metod opírajících se o překonanou behaviorální vizi resocializace, jako je „*využívání trestů a odměn, které regulují chování (systém známý jako bodové hodnocení či ekonomie bodů)*.“ (Konopczyński, 2014, s. 36), přičemž toto způsobuje pouze falešné přizpůsobení (viz výše druhý život odsouzených). Za zcela zásadní nedostatek považuje také skutečnost, že resocializační snahy často nejsou podloženy terapií. (Konopczyński, s. 36) Výše uvedené vnímám

jako možnou inspiraci, nikoliv jako výtku současnému systému zacházení s odsouzenými, navíc je třeba mít vždy na paměti, že ani sebelepší nabídka programů zacházení nebude nic platná, pokud sám odsouzený nemá zájem cokoli na svém životě měnit.

3.6 Specializovaná oddělení

Marešová uvádí, že ve věznici může být zřízeno specializované oddělení pro vybrané skupiny odsouzených se specifickými potřebami. Na rozdíl od běžného výkonu trestu mají odsouzení v těchto odděleních stanovený rozšířený program zacházení (až 21 hodin týdně), jehož hlavní náplní jsou terapeutické intervence cílené na konkrétní poruchu či specifickou potřebu. V ČR je v současné době zřízeno 8 specializovaných oddělení určených pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených s poruchou duševní a poruchou chování (Horní Slavkov, Jiřice, Liberec, Mírov, Valdice, Opava, Rýnovice, Všehrady), z toho 3 poslední zmíněné jsou určeny pro ty odsouzené, kteří nejsou schopni zapojení do skupinového terapeutického působení a vyžadují individuální přístup. V Opavě se nachází takovéto specializované oddělení s individuálním zacházením pro ženy, v Rýnovicích pro muže a ve Všehrdech pro mladistvé. Dále je v ČR zřízeno 8 specializovaných oddělení určených pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek (věznice Bělušice, Kuřim, Nové Sedlo, Ostrov, Plzeň, Příbram, Valdice a Všehrady) a 4 specializovaná oddělení určená pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených se sníženým intelektem (Heřmanice, Karviná, Stráž pod Ralskem a Vinařice). Ve věznicích Heřmanice, Kuřim, Opava, Rýnovice a Znojmo se nacházejí také specializovaná oddělení určená pro výkon ochranného léčení. (Marešová a kol., 2016, s. 66–69)

Ochranné léčení patří mezi ochranná opatření, jež můžeme definovat jako „*specifické právní následky nejen trestného činu, ale i činu jinak trestného*.“ (Scheinost, Válková a kol., 2015, s. 128) Soud může odsouzenému nařídít výkon ochranného léčení zvlášť nebo i vedle trestu odnětí svobody. Ve Věznici Heřmanice lze vykonávat ochranné léčení protitoxikomanické a protialkoholní, ve věznici Kuřim se nachází specializované oddělení pro výkon ochranného léčení sexuologického, ve Věznici Opava jsou zřízena specializovaná oddělení pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického,

protialkoholního a pro léčbu patologického hráčství, Věznice Rýnovice a Znojmo disponují specializovaným oddělením pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického. Ženy mohou vykonávat ochranné léčení pouze ve Věznici Opava. (Marešová a kol., 2016, s. 68–69)

Ve věznici Světlá nad Sázavou je zřízeno specializované oddělení určené pro výkon trestu matek nezletilých dětí, které tam mohou mít u sebe (děti do tří let). Specializovaná oddělení určená pro výkon trestu trvale pracovně nezařaditelných odsouzených mužů se nacházejí například ve Věznici Praha-Pankrác, ve Věznici Pardubice, ve Věznici Plzeň atd. Specializované oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné ženy je zřízeno ve Věznici Světlá nad Sázavou. Odsouzenými trvale pracovně nezařaditelnými jsou dle současné platné legislativy osoby starší 65 let (pokud samy nepožádají o zařazení do práce), osoby, jež byly uznány invalidními ve třetím stupni (pokud samy nepožádají o zařazení do práce a jejich pracovní schopnost to připouští) a osoby, jejichž stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení. (Raszková, Hoferková, 2015, s. 11–13)

3.6.1 Výkon trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně

U mladistvých, kteří nepřekročili devatenáctý rok věku, se výkon trestního opatření odnětí svobody nepodmíněně, vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve věznicích nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatňováním vnitřní diferenciací. Problémem současnosti je stav, kdy zákonu lze vyhovět pouhým formálním oddělením mladistvých od dospělých, například mříží. Toto oddělení však nijak nebrání komunikaci s dospělými odsouzenými a vytváří prostor pro šíření kriminální infekce, jelikož mladiství snáze podléhají cizím negativním vlivům. Alarmující je také fakt, že v současné době nemáme specializovanou věznici určenou pro výkon trestu mladistvých. (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 44–47)

Marešová upozorňuje, že po zrušení nápravně výchovného ústavu pro mladistvé v Libkovicích plnila tento účel věznice pro mladistvé Všehrady, která již je samostatnou věznicí pro mladistvé pouze formálně. Ve skutečnosti je v první řadě dozorovou a dohledovou věznicí pro dospělé odsouzené. Tento stav neodpovídá praxi ve vězeňských systémech ostatních evropských zemí. V rámci vnitřní diferenciací jsou mladiství rozdělováni do čtyř základních skupin a děje se tak nejen na základě

spáchaného provinění, ale také charakteristiky osobnosti. Vyhláška č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu odnětí svobody v § 83 stanoví, že do základní skupiny A se zařazují odsouzení se základní charakteristikou osobnosti v normálu, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, popřípadě špatného zacházení. Do základní skupiny B se zařazují odsouzení s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti. Do základní skupiny C se zařazují odsouzení s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek, kteří vyžadují specializovaný výkon trestního opatření. Do základní skupiny D se zařazují odsouzení s mentální retardací. Teprve v rámci jednotlivých skupin A až D je další diferenciací navázána na plnění programu zacházení. Z tohoto způsobu rozdělení je patrné, že na rozdíl od dospělých je u mladistvých kladen důraz na kvalifikované posouzení osobnosti (depravace osobnosti) a vnitřní diferenciací neprobíhá jen na základě chování odsouzeného, resp. plnění programu zacházení. Alespoň tedy formálně, podle Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v praxi diferenciací mladistvých podle depravace osobnosti selhává. (Marešová a kol., 2016, s. 81)

V souvislosti s kategorií mladistvých je třeba zmínit také další zvláštní věkovou skupinu vězeňské populace blízkou věku mladistvých, tzv. mladé dospělé. Dle Marešové se jedná o odsouzené ve věku 18 až 23 let. Uvedená věková skupina není právně nijak vymezena, přestože právě „v tomto věkovém období dochází u mladého jedince ke skutečnému „vyhranění se“, a tedy k ničemu menšímu, než vlastnímu procesu „seberozhodování“ mezi kriminální dráhou, či jejím odmítnutím.“ (Marešová a kol., 2016, s. 83) Také Koncepce vězeňství do roku 2025 vytyčuje jako jeden z cílů vymezení skupiny mladých dospělých a „zacházení s nimi uzpůsobit obdobně jako u mladistvých.“ Koncepce tak reaguje na skutečnost, že věk rané dospělosti je kritický, pokud jde o další životní směřování jedince. Teprve v tomto věku se podle Marešové definitivně dotváří osobnost a hodnotový systém a lze s jedincem efektivně pracovat a pomoci mu zvrátit započatou kriminální kariéru. Právě z věkové kategorie mladistvých a mladých dospělých se v raně adolescentním věku formuje tzv. tvrdé jádro recidivy. Mladí dospělí by proto měli v trestně právní legislativě tvořit samostatnou skupinu a program zacházení by měl být uzpůsoben jejich psychickým vývojovým specifikům. Zároveň by měli trest odnětí svobody vykonávat odděleně od dospělých vězňů, stejně tak i odděleně od mladistvých. (Marešová a kol., 2016, s. 83–84)

3.6.2 Odsouzení na doživotí

Specifickou skupinu v českých věznicích tvoří vězni odsouzení na doživotí za nejzávažnější trestnou činnost, aktuálně (k 4. červenci 2017) se jedná o 49 vězňů, 46 mužů a 3 ženy. (Rychlá fakta, Vězeňská služba České republiky, online)

Trest odnětí svobody na doživotí může soud uložit pouze pachateli, který spáchal zvlášť závažný zločin vraždy podle § 138 odst. 3, nebo který při spáchání zvlášť závažného zločinu obecného ohrožení podle § 270 odst. 3, vlastizrady (§ 307), teroristického útoku podle § 309 odst. 3, teroru (§ 310), genocidia (§ 397), útoku proti lidskosti (§ 398), použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle § 408 odst. 3, válečné krutosti podle § 409 odst. 3, perzekuce obyvatelstva podle § 410 odst. 3 nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle § 412 odst. 3 zavinil úmyslně smrt jiného člověka, a to za podmínek, že:

- a) takový zvlášť závažný zločin je mimořádně závažný vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku a
- b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let.

Odsouzené na doživotí soud vždy zařadí do věznice se zvýšenou ostrahou, ze které mohou být soudem přerazeni do věznice s mírnějším režimem (o jeden stupeň) nejdříve po vykonání trestu odnětí svobody v délce deseti let. Osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí může být podmíněně propuštěna až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu, v případě tzv. ztřeštěného doživotí po třiceti letech, nehrozí-li s ohledem na okolnosti činu, za který byla odsouzena, a povahu její osobnosti opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvlášť závažného zločinu. Uloží-li soud trest odnětí svobody na doživotí, může zároveň rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává.

Trest odnětí svobody na doživotí bez možnosti propuštění, resp. s vyloučením návratu na svobodu, měly státy Evropské unie (Spolková republika Německo, Francouzská republika, Belgické království, Nizozemské království, Irská republika, Italská

republika, Finská republika, Švédské království, odcházející Spojené království Velké Británie a Severního Irska, ale i Slovenská republika, aj.). Pacner uvádí, že stěžejní byl rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku v kauze Vinter a další proti Spojenému království ze dne 9. července 2013. V tomto případě se jednalo o následující: tři stěžovatelé, jejichž stížnosti Evropský soud pro lidská práva posuzoval, byli ve Spojeném království odsouzeni k doživotnímu trestu bez možnosti případného podmíněného propuštění (tzv. whole-life order, resp. whole-life tariff) a nacházeli se ve výkonu tohoto trestu. Evropský soud pro lidská práva rozhodl, že doživotní trest bez možnosti propuštění ve Velké Británii je nehumánní. (Pacner, 2013, s. 28)

Rozhodnutí označuje doživotní vězení bez možnosti přezkoumání případu, bez šance na propuštění, za porušování základních lidských práv. Doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění je podle rozhodnutí trest krutý, nehumánní a degradující. Toto rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva je pro státy Rady Evropy, tedy i pro Českou republiku, závazné. Evropský soud ve svém rozhodnutí argumentuje tím, že doživotní trest bez možnosti podmíněného propuštění porušuje článek 3 Evropské smlouvy o lidských právech, kde se zakazuje nelidské a ponižující zacházení. (Svatoňová, 2014, s. 9) Uvedeným rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva se mění podmínky pro udělování tohoto trestu. Ústava České republiky ani Listina základních práv a svobod v ČR dosud nezakazovala možnost doživotního trestu bez možnosti podmíněného propuštění. Rozhodnutím se však zamítá jakákoliv existence tohoto trestu v zemích Rady Evropy. Pro státy, které nejsou součástí Rady Evropy, je tak nadále trest odnětí svobody na doživotí bez možnosti podmíněného propuštění přípustný. Lze předpokládat, že po „Brexitu“ Spojené království absolutní doživotí opět obnoví.

4 VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY

Vězeňská služba ČR byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky (k 1. 1. 1993), kterým došlo ke zrušení Sboru nápravné výchovy a k odbourání militantního pojetí organizace vězeňství a ve kterém jsou zakotveny změny vzniklé v důsledku transformace českého vězeňství po roce 1989. Uvedené změny jsou pak podrobněji rozpracovány ve Vyhlášce ministra spravedlnosti č. 17/1992, kterou byl vydán Organizační řád Vězeňské služby České republiky.

4.1 Organizační struktura Vězeňské služby České republiky

Podle § 1 odst. 4 zákona č. 555/1992 Sb. jsou organizačními jednotkami Vězeňské služby:

- a) generální ředitelství,
- b) vazební věznice,
- c) věznice,
- d) ústavy pro výkon zabezpečovací detence,
- e) Střední odborné učiliště,
- f) Akademie Vězeňské služby.

Vězeňskou službu řídí ministr spravedlnosti prostřednictvím generálního ředitele Vězeňské služby, kterého ministr jmenuje a odvolává. Generální ředitelství metodicky řídí všechny své podřízené složky (viz výše) a do jeho kompetence spadají zejména *„úkoly koncepčního, odborného, metodického a odborného rázu, z kterých generální ředitel Vězeňské služby skládá účty ministru spravedlnosti.“* (Černíková, 2008, s. 74) Vazební věznice a věznice zřizuje a ruší ministr spravedlnosti. V čele každé věznice stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává generální ředitel Vězeňské služby, jemuž se ředitel zodpovídá.

V současné době se v ČR nachází 35 věznic, z toho 10 vazebních a dva ústavy pro výkon zabezpečovací detence.

Výkon vazby se vykonává ve vazebních věznicích nebo ve zvláštních odděleních věznic k tomu určených. Probíhá v klasickém celovém režimu nebo ve zmírněném režimu, kdy se obvinění mohou v určitém čase volně pohybovat. Výkon vazby se řídí zejména zákonem č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby.

Trest odnětí svobody se vykonává ve věznici nebo v samostatném oddělení vazební věznice podle principu vnější diferenciací ve čtyřech základních typech věznic (viz podkapitola 2.1). Výkon trestu odnětí svobody je upraven zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody a vnitřním řádem věznic. „*Věznice zajišťují výkon trestu odnětí svobody a výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvému.*“ (Raszková, Hoferková, 2013, s. 66).

Zabezpečovací detence je vykonávána v ústavech pro výkon zabezpečovací detence, které se nacházejí v Brně a v Opavě. Jedná se o výkon ochranného opatření, kterým je sledována zejména ochrana společnosti. Zabezpečovací detenci upravuje zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, který uvádí, že „*zabezpečovací detence se vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.*“ V současné době se v ČR nachází v detenčních ústavech 75 chovanců (69 mužů a 6 žen).

Akademie Vězeňské služby (dříve Institut vzdělávání) je rezortním vzdělávacím zařízením zajišťujícím profesní přípravu zaměstnanců Vězeňské služby.

Podle **vykonávaných úkolů** se Vězeňská služba ČR dělí na:

- vězeňskou stráž,
- justiční stráž a
- správní službu.

Popelka uvádí, že vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody, střeží vazební věznice a věznice. Justiční stráž zajišťuje pořádek v budovách soudů a státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Správní služba zabezpečuje organizační, ekonomickou, výchovnou a další odbornou činnost, včetně zdravotnické služby. (Popelka, 2011, s. 75) V rámci

správní služby působí odborníci, kteří realizují vlastní penitenciární proces zacházení s odsouzenými – vychovatelé, speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník a zdravotnický personál.

4.2 Zaměstnanci Vězeňské služby České republiky

Posláním Vězeňské služby ČR je zajišťovat výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody, výkon zabezpečovací detence a bezpečnost a pořádek v budovách soudů a státních zastupitelství. Vězeňská služba spravuje a střeží věznice a detenční ústavy. Dále střeží, předvádí a eskortuje vězněné osoby, provádí výzkum v oboru penologie, jehož výsledky aplikuje v praxi. (Cíle a poslání, Vězeňská služba České republiky, online).

„Vězeňská služba je subjektem odpovídajícím za výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody. Profesní a osobnostní kvalita pracovníků Vězeňské služby je jedním ze základních pilířů, od kterých se významně odvíjí účinnost výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody v širokém kontextu sociálním mezíresortním.“ (Černíková, 2008, s. 81)

VS ČR v současné době zaměstnává 10 934 zaměstnanců (k březnu 2017), přičemž příslušníci vězeňské a justiční stráže jsou ve služebním poměru a civilní zaměstnanci jsou v poměru pracovním a jejich zaměstnávání se řídí zákoníkem práce. Převážnou část tvoří zaměstnanci ve služebním poměru, téměř 7 000 (5 898 příslušníků vězeňské stráže a 1 020 příslušníků justiční stráže), zatímco občanských zaměstnanců je pouze 4 016. (Prezentace VS ČR, Vězeňská služba České republiky, online)

Kvalitě pracovníků ve vězeňství připisuje značný význam také Rada Evropy a Evropská vězeňská pravidla. *„Kvalita penitenciárního procesu se odvíjí od kvality personálu – od jeho profesní specializované přípravy, osobnostní vyzrálosti, etické úrovně, sociální citlivosti včetně motivačních zaměření pro tento výkon penitenciární sociální služby. Proto jsou jeho postoje, motivace a dovednosti považovány za klíčový problém reformních snah.“* (Černíková, 2008, s. 68)

Podle zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky patří mezi úkoly Vězeňské služby prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života

po propuštění. Předpokladem úspěšného zacházení je však dostatečný počet kvalifikovaných a pozitivně motivovaných zaměstnanců, přičemž konkrétní počet odborných zaměstnanců je uveden pouze u vychovatelů, kdy podle vyhlášky č. 345/1999 Sb. na jednoho vychovatele zpravidla připadá nejvýše dvacet odsouzených. Dle Koncepce vězeňství do roku 2025 se Vězeňská služba potýká s nedostatkem odborných zaměstnanců a vychovatelů. V současné době VS ČR zaměstnává méně než 800 vychovatelů, přitom v poměru k počtu odsouzených by jich mělo být více než 900 a podle prognózy vývoje počtu vězněných osob by jejich počet měl do budoucna vzrůst alespoň na 1 000. Je také žádoucí provést restrukturalizaci personálu VS ČR ve prospěch té části, která se bezprostředně účastní procesu zacházení s odsouzenými. Problémem je dlouhodobě přetrvávající stav, kdy civilní odborní zaměstnanci, kteří jsou v každodenním kontaktu s odsouzenými, nemají výhody, jež vyplývají ze služebního poměru například strážným, kteří téměř neprijdou s vězni do styku. VS ČR si rovněž klade za cíl zvýšit v rámci restrukturalizace personálu počet vychovatelů, speciálních pedagogů, terapeutů, psychologů, sociálních pracovníků a duchovních. (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 42–58)

Postavení speciálního pedagoga v rámci Vězeňské služby

Ve věznicích se na zacházení s odsouzenými podílí celá řada odborných zaměstnanců (sociálních pracovníků, speciálních pedagogů, vychovatelů-terapeutů, pedagogů volného času, psychologů, duchovních), ale postavení speciálního pedagoga je velmi specifické, především s ohledem na jeho činnost koordinační (vede tým odborných zaměstnanců sestavených z vychovatelů, psychologa a sociálního pracovníka) a metodickou (metodicky usměřňuje vychovatele ve svém výchovném kolektivu). Speciální pedagog je členem přijímací a zařazovací komise. Podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vhodných adeptů z řad odsouzených, kteří by mohli mít udělen některý z institutů opuštění věznice apod. Speciální pedagog je garantem řady vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit.

Hála uvádí, že na pozici speciálního pedagoga ve vězeňství by měl působit zkušený zaměstnanec Vězeňské služby ČR s vysokoškolským vzděláním v oboru *Speciální pedagogika*. Hlavní náplní jeho práce je koordinace týmu zpracovávajícího komplexní zprávu o odsouzeném a jeho program zacházení a metodické vedení vychovatelů.

Zároveň by se měl přímo účastnit zacházení s odsouzenými, aby zůstal v kontaktu s vězeňskou realitou a nestal se z něho pouhý administrativní pracovník. (Hála, 2006, s. 61) V současné době je kvalifikačním předpokladem magisterské vzdělání v pedagogických vědách.

Vzhledem k narůstajícímu významu profese speciálního pedagoga při zacházení s odsouzenými by bylo jistě přínosné uvažovat o zřízení specializovaného kurzu pro zaměstnance Vězeňské služby (a případně obdobných povolání), například v rámci Celoživotního vzdělávání a programů orientovaných na výkon povolání, respektive specializačních vzdělávacích programů, pod názvem „Speciální pedagogika pro zaměstnance Vězeňské služby“ k prohloubení odborných znalostí z tohoto oboru a pro další kvalifikaci, který by jistě nekonkuroval Celoživotnímu vzdělávání Akademie Vězeňské služby ČR.

5 BUDOUCNOST VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Jak již bylo v práci zmíněno, trest odnětí svobody se v ČR v současné době vykonává **ve věznicích čtyř typů**, a to ve věznici s dohledem, ve věznici s dozorem, ve věznici s ostrahou a ve věznici se zvýšenou ostrahou. O zařazení odsouzeného do některého z těchto základních typů věznic a přeřazení mezi jejich jednotlivými typy **rozhodují soudy** podle trestního zákoníku a trestního řádu. Problematické je, že „*soudy zařazují odsouzené do některého z typů věznic nebo je přeřazují výhradně na základě trestněprávních kritérií. Navíc soud může v podstatě zařadit odsouzeného do jakéhokoli typu věznice (nejde-li o výjimečný trest) a podle poznatků Vězeňské služby soudy k zařazení přistupují rozdílně, neboť zařazují odsouzené s téměř identickou charakteristikou osobnosti, identickými kriminogenními riziky a potřebami a identickou délkou uloženého trestu do různých typů věznic. V důsledku toho musí Vězeňská služba realizovat několikanásobný počet identických programů pro stejné kategorie odsouzených, avšak umístěných v různých typech věznic.*“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 8)

Jako problematické se také jeví, že „*současná právní úprava neodpovídá doporučení Evropských vězeňských pravidel č. 51.4, podle kterého musí být každý vězeň vězněn v takových bezpečnostních podmínkách, které odpovídají aktuálnímu stupni rizika. Do mírnějších typů věznic s dozorem a s dohledem jsou zařazováni i vysoce rizikovní odsouzení trestaní za závažnou trestnou činnost, do věznic s ostrahou jsou zařazováni i méně rizikovní odsouzení trestaní za bagatelní trestnou činnost, kterou provádějí opakovaně (recidivisté). Do věznic s dohledem jsou přeřazováni odsouzení s dlouhodobými tresty za závažnou trestnou činnost. Pro tyto odsouzené pak musí Vězeňská služba z bezpečnostních důvodů zřizovat pseudooddělení s dohledem ve věznicích přísnějších typů.*“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 10) Navíc jsou soudy v České republice přetíženy projednáváním návrhů na přeřazení odsouzených – jedná se o více než 150 případů měsíčně, ročně jde průměrně o téměř 2000 projednávaných věcí. Soudy přitom vycházejí pouze z podkladů poskytnutých Vězeňskou službou. (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 10)

Vězeňský systém se od 1. října 2017 změní zákonem č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon

č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Návrh tohoto zákona připravilo pro vládu Ministerstvo spravedlnosti. Vláda předložila návrh zákona Poslanecké sněmovně dne 3. září 2015. V Poslanecké sněmovně proběhly polemiky a spory o podobě zákona. Výtky se týkaly hlavně pochybností, zda zákon respektuje nález Ústavního soudu z roku 1994 (č. 8/1995 Sb.), ve kterém soud vystoupil na ochranu ústavního principu, že o trestu rozhoduje jen soud a obav z korupčního potenciálu rozhodnutí ředitele věznice o umístění odsouzeného.

Byla předestřena obava, že pravomocí k rozmisťování bude Vězeňská služba řešit problémy s přeplněností věznic a místo realizace vhodného programu zacházení s odsouzeným bude rozhodující to, v které věznici je právě volno. Garanční ústavně právní výbor připravil pozměňovací návrhy, jež zohlednily výše zmíněné připomínky, a které vedly k dosažení kompromisu s plnou podporou vlády. Třetí čtení návrhu zákona se konalo na 53. schůzi Poslanecké sněmovny dne 9. prosince 2016. Všechny výše uvedené pozměňovací návrhy byly schváleny a ve finálním hlasování č. 355 se pro návrh zákona vyslovilo 103 poslanců ze 131 přihlášených a žádný poslanec nebyl proti. Poslanecká sněmovna postoupila návrh zákona Senátu dne 20. prosince 2016. Lhůta pro jednání v Senátu trvala do 19. 1. 2017. Organizační výbor přikázal senátní tisk dne 20. prosince 2016, garančním výborem byl ustanoven Ústavně-právní výbor a garančním zpravodajem předseda výboru senátor JUDr. Miroslav Antl. Senát Parlamentu ČR projednal tuto zásadní novelu na své 4. schůzi dne 19.1.2017 a k návrhu Ústavně-právního výboru svým usnesením č. 86, v hlasování č. 57 návrh zákona schválil, kdy z přítomných 50 senátorek a senátorů bylo pro 41, nikdo nebyl proti. (Stenografický záznam z projednání senátního tisku č. 29, online).

Cílem návrhu zákona je především **změna v systému zařazování (přeřazování) odsouzených v rámci různých typů věznic** ve prospěch výchovného, terapeutického (penitenciárního) zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody a *„umožnit adekvátní diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, a to podle posouzení osobnostních faktorů odsouzených a jejich trestné činnosti z hlediska penitenciárního, při zohlednění rizik a bezpečnostního hlediska, a tak umožnit lepší organizaci rozvoje a implementace standardizovaných programů a specializovaného zacházení v jednotlivých věznicích. Povede to k efektivnějšímu zacházení s odsouzenými*

a jejich úspěšnější reintegraci do společnosti a v dlouhodobém důsledku ke snižování rizik recidivy.“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 11)

S účinností od 1. října 2017 se dosavadní čtyři typy věznic (s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou) redukuje na dva typy věznic – s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Zařazení (přeřazení) odsouzeného mezi těmito základními typy zůstává nadále zcela v působnosti soudu. Do věznice se zvýšenou ostrahou soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest (§ 54 trestního zákoníku), kterému byl uložen trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108 trestního zákoníku), kterému byl za zvlášť závažný zločin (§ 14 odst. 3 trestního zákoníku) uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osm let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl nebo se pokusil uprchnout z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence. Zařazení zabezpečovací detence do výčtu kritérií pro umístění do věznice se zvýšenou ostrahou je oproti stávající právní úpravě nové. Do věznice s ostrahou soud zpravidla zařadí pachatele, u kterého nejsou splněny podmínky pro zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. (zákon č. 58/2017 Sb., část první, článek I., § 56)

Věznice s ostrahou bude vnitřně diferencována na oddělení lišící se stupněm zabezpečení – oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Základními kritérii zařazení odsouzeného do některého z oddělení věznice s ostrahou bude míra vnějšího a vnitřního rizika. Vnější riziko *„vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na trestnou činnost, za kterou mu byl uložen trest, délku trestu a druh zavinění a s přihlédnutím k tomu, zda již byl ve výkonu trestu.“* (zákon č. 58/2017 Sb., část druhá, článek III., § 12a, odst. 3) Vnější rizika postihují nebezpečí, které je směřováno vně věznice, prioritou v tomto ohledu je ochrana společnosti, zcela zásadní je tedy způsob vnějšího střežení. Vnitřní riziko *„vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, v níž se zohledňují zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku.“* (zákon č. 58/2017 Sb., část druhá, článek III., § 12a, odst. 3) Vnitřní rizika postihují nebezpečí, které je směřováno dovnitř věznice, důležitá je v tomto případě ochrana příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby i samotných odsouzených.

Přemísťování odsouzeného mezi odděleními v rámci věznice bude v kompetenci Vězeňské služby, její postup bude soudně přezkoumatelný ve správním soudnictví. (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 16) O umístění do některého z oddělení věznice s ostrahou rozhoduje ředitel věznice, doporučení mu dává odborná komise složená ze zaměstnanců věznice (mj. speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník, vychovatel). Neshoda ředitele s komisí se oznamuje Ministerstvu spravedlnosti a je indikací pro případnou kontrolu. Proti rozhodnutí ředitele o umístění do oddělení může odsouzený do 3 dnů ode dne oznámení rozhodnutí podat stížnost, jež však nemá odkladný účinek. Pro návrh odsouzeného na své umístění do oddělení s mírnějším režimem má být příslušným okresní soud, v jehož obvodu se trest vykonává. Soud přezkoumá zákonnost (formální stránku) i odůvodněnost (věcnou stránku) rozhodnutí. Pokud dospěje ke zrušení rozhodnutí ředitele o umístění odsouzeného, může soud rozhodnout ve věci sám nebo uloží řediteli věznice, aby rozhodl znovu, přičemž ředitel je vázán právním názorem soudu. (Informace Legislativního odboru Senátu PČR, online).

Je nutné zdůraznit, že jednotlivá oddělení se budou od sebe lišit způsobem střežení a zajišťování bezpečnosti, nikoli však rozsahem práv odsouzených. (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 19)

Podle Důvodové zprávy k zákonu č. 58/2017 Sb., se režim ve věznici se zvýšenou ostrahou oproti stávající právní úpravě zpřísnuje, neboť již nebude odsouzeným umožněno opustit věznici v souvislosti s návštěvou ani udělit odměnu opuštění věznice na 24 hodin a v zásadě nebude možné uplatnit jakékoliv přerušení trestu (odměna, rodinné důvody, návštěva dítěte matkou) apod. Ve zcela mimořádných případech hodných zvláštního zřetele, jako jsou například návštěva kriticky nemocného příbuzného nebo jeho pohřeb, nehrozí-li nebezpečí útěku, bude moci odsouzený opustit prostor věznice pouze s eskortou, tj. za přítomnosti příslušníků Vězeňské služby (odsouzený může být eskortován i z důvodu přesunu do mimovězeňského zdravotnického zařízení ze zdravotních důvodů). Toto opatření již v současné době platí pro odsouzené k doživotnímu trestu (§ 71 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody). U jiných pachatelů vykonávajících trest odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou se však dosud mohlo přistoupit k opuštění věznice nebo přerušení výkonu trestu, kdy se odsouzený pohybuje mimo věznici samostatně, tj. bez přítomnosti

příslušníků Vězeňské služby. Zpřísnění je motivováno snahou o zamezení vzniku mimořádných situací, jako je útěk odsouzeného apod.

Aby nebylo třeba vydávat ke dni účinnosti zákona žádná rozhodnutí o přeřazení odsouzených do nové diferencované struktury věznic a následně čelit žalobám proti přeřazení, bude dané proměny automaticky dosaženo přechodným ustanovením o tom, že *„zařazení odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem a do věznice s dozorem se dnem nabytí účinnosti tohoto zákona mění na zařazení do věznice s ostrahou.“* (zákon č. 58/2017 Sb., část první, článek II., odst. 1) Zároveň se dnem účinnosti zákona vytváří na základě přechodného ustanovení fikce umístění odsouzených z věznic s dohledem do oddělení s nízkým stupněm zabezpečení (nedbalostní trestné činy) a do oddělení se středním stupněm (úmyslné trestné činy). Z věznic s dozorem a s ostrahou se umísťuje do oddělení s vysokým stupněm zabezpečení.

„Navrhovaná změna vnější diferenciaci věznic vychází především z potřeby vytváření moderního penitenciárního zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Základním cílem je vytvořit takové podmínky, které přispějí k resocializaci těchto osob a sníží riziko opakování trestné činnosti.“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 8) *„Systém vnější diferenciaci se výrazně zjednoduší, zpřehlední a bude fungovat za jasně stanovených podmínek.“* (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 12)

V nové právní úpravě se z dosavadního poradního sboru ředitele transformuje poradní komise ředitele věznice pro zacházení s odsouzenými. Bude tvořena odborníky, kteří mohou přispět v různých aspektech penitenciární a postpenitenciární péče, avšak nejsou příslušníky nebo zaměstnanci Vězeňské služby, aby byla vyloučena podjatost a možnost korupce. Členem poradní komise nemůže být ze stejných důvodů ani ředitel věznice. Na návrh ředitele jmenuje a odvolává členy komise nově ministr spravedlnosti. Členové poradní komise nejsou odměňováni. Výroční zprávy komisí zpracovává Generální ředitelství Vězeňské služby do komplexní zprávy pro ministra spravedlnosti. Jejím smyslem je získat všestranný přehled a poznatky o stávající situaci ve věznicích a vytyčit problémové oblasti za účelem nalezení řešení k jejich odstranění. Poradní komise je zřizována *„k uplatňování poznatků, forem a metod zacházení s odsouzenými, které napomáhají k dosažení účelu výkonu trestu a k ochraně práv odsouzených“*. (zákon č. 58/2017, Sb., část druhá, článek III., § 4, odst. 1) Konkrétně to znamená, že v rámci své činnosti bude moci komise řediteli věznice navrhopvat přijetí opatření

týkajících se programů zacházení s odsouzenými, přijetí opatření týkajících se zacházení zaměstnanců Vězeňské služby s odsouzenými či přijetí opatření ke zlepšení podmínek odsouzených ve věznicích, zejména pokud jde o ubytování, zaměstnávání, vzdělávání, stravování, lékařskou péči nebo zacházení s odsouzenými (a to včetně přístupu zaměstnanců Vězeňské služby k odsouzeným). Specifickým úkolem poradní komise bude její spoluúčast v rámci přezkumu rozhodnutí o umístění do některého z oddělení věznice s ostrahou.“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 22) Tento poradní orgán bude fungovat v každé věznici, včetně vazebních věznic.

Byla zvažována i možnost úplného zrušení vnější diferenciaci věznic, avšak *„z praktických poznatků Vězeňské služby vyplynula potřeba omezit možnost opustit věznici během výkonu trestu nebo přerušit výkon trestu pro skupinu odsouzených s nejvyšší mírou vnitřního a vnějšího rizika. Omezení z tohoto plynoucí jsou takového charakteru, že zařazení do tohoto režimu by mělo být stanoveno soudem přímo v odsuzujícím rozsudku.“* (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 13) Není tedy možné, aby o něm rozhodovala Vězeňská služba. Dalším důvodem, proč nebyla vnější diferenciaci zcela zrušena, je i ustanovení § 54 odst. 4 trestního zákoníku, podle kterého *„uloží-li soud trest odnětí svobody na doživotí, může zároveň rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává“*. Aby zůstala zachována takováto možnost zpřísnění výjimečného trestu pro případy, kdy se jeví jako nutné k ochraně společnosti ztížit pachateli jeho možnost návratu do společnosti, je třeba, aby o délce části vykonaného trestu, který se nebude započítávat do požadované délky trestu nutné pro podmíněné propuštění, nerozhodovala Vězeňská služba, nýbrž výhradně soud. V opačném případě by zde byl rozpor s čl. 40 Listiny základních práv a svobod, který svěřuje rozhodování o trestu za trestný čin výlučně do pravomoci soudu. (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 13)

Z výše uvedeného vyplývá, že nová právní úprava vnější diferenciaci věznic výrazně zpřehledňuje zařazování odsouzených do konkrétního typu věznice a významně rozšiřuje pravomoci Vězeňské služby České republiky, která bude nově sama rozhodovat o zařazení do některého ze tří oddělení (s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení) v rámci věznice s ostrahou a bude tak moci pružně reagovat na aktuální situaci konkrétního odsouzeného ve smyslu individuálního přístupu. Podle

Důvodové zprávy k zákonu č. 58/2017 Sb. (s. 15) je řešení spočívající ve svěřeni rozhodování o umístování odsouzených jiným orgánům než soudům mnohem efektivnější, neboť orgány Vězeňské služby ČR disponují lepšími nástroji k poznání osobnosti odsouzeného a kvalifikovanými odborníky jako jsou psychologové, pedagogové, sociální pracovníci apod. V plné působnosti soudů zůstane pouze zařazování a přerazování odsouzených mezi dvěma základními typy věznic (s ostrahou a se zvýšenou ostrahou). Podobný systém funguje ve většině evropských zemí, např. v Německu, Rakousku, Itálii, Velké Británii, Nizozemsku, skandinávských zemích. Výlučně soudům je uvedené rozhodování svěřeno např. na Slovensku, v Polsku a v Maďarsku.

Trestní politika České republiky směřuje ke sblížování a sjednocování právní praxe s právními principy zemí Evropské unie, které mimo jiné zahrnují i rozvíjení individuálního zacházení s vězněnými osobami. Změna systému vnější diferenciaci věznic, a s ní související další následné změny, je jednou ze zásadních podmínek naplnění tohoto záměru. (Důvodová zpráva k zákonu č. 58/2017 Sb., s. 13)

Pokud jde o výhled do budoucnosti českého vězeňství je třeba pro úplnost zmínit projekt tzv. otevřené věznice. První otevřenou věznici u nás se Ministerstvo spravedlnosti ČR chystá otevřít v říjnu 2017. Podle vyjádření Ministerstva spravedlnosti bude v pilotní části do tohoto projektu začleněno 32 vězňů. Tento počet by se během příštích let měl ztrojnásobit. Odsouzení budou do otevřené věznice vybráni na základě výběrového řízení a budou podepisovat s věznicí smlouvu. Projekt je určen odsouzeným, kterým končí trest odnětí svobody a v dohledné době mají být propuštěni na svobodu. Otevřenost věznice bude spočívat v uvolněnějších podmínkách, konkrétně v ubytování v domech bez mříží, ne na celách, bez stálé přítomnosti dozorce. Každé ráno budou odsouzení docházet do práce mimo areál věznice. Zřízení otevřené věznice je motivováno snahou připravit co nejlépe odsouzené před propuštěním na samostatný život a tím docílit snížení recidivy ze stávajících 70 % na 50 až 40 %. Projekt je inspirován dobrými zkušenostmi ze zahraničí, systém funguje například v Norsku, Finsku, Německu či Rumunsku. U nás zatím projekt bude fungovat v rámci Věznice Jiřice a bude plně hrazen z prostředků tzv. Norských fondů. Pokud bude úspěšný, rozšíří se postupně i do dalších věznic. (Interview ČT24, 2017)

6 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ ZAMĚŘENÉ NA NÁZORY PRACOVNÍKŮ VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČESKÉ REPUBLIKY NA SOUČASNÝ STAV A BUDOUCNOST VĚZEŇSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Teoretická část práce představila vývoj a současný stav vězeňství v České republice, s ohledem na legislativní úpravy v roce 2017. V empirické části bude představeno výzkumné šetření, které se zaměří na zjištění názorů zaměstnanců Vězeňské služby České republiky na stávající systém vězeňství včetně legislativních změn, které byly popsány v teoretické části práce. **Cílem výzkumného šetření je tedy zjistit a analyzovat názory vybraných zaměstnanců VS ČR na současný stav vězeňství v souvislosti s platnými legislativními úpravami.** Výzkumný problém je stanoven následovně: Jaké jsou názory vybraných zaměstnanců VS ČR na současný stav vězeňství v kontextu legislativních úprav?

6.1 Koncepce výzkumného šetření

V souladu s cílem výzkumného šetření a výzkumným problémem byly stanoveny tři výzkumné otázky (dále jen VO):

VO1: Jsou respondenti – vybraní zaměstnanci VS ČR obeznámeni s navrhovanými legislativními úpravami v oblasti vězeňství?

VO2: Jaké jsou názory vybraných zaměstnanců VS ČR na stávající systém vězeňství v České republice?

VO3: Jak hodnotí vybraní zaměstnanci VS ČR navrhované úpravy vězeňství?

Pro výzkumné šetření byla zvolena kvalitativní forma výzkumu. Centrem pozornosti tohoto výzkumu jsou lidé, proto, jak uvádí Kraus (2008, s. 27), je třeba reflektovat humanistický přístup ke zkoumání, který preferuje kvalitativní analýzu v celé složitosti daného problému. Sociální realita je natolik složitá, že se neobejdeme bez kvalitativního

hodnocení problému, které je spjato s kritickou reflexí a teoretickou interpretací získaných údajů. Jako metoda sběru dat byl zvolen **strukturovaný rozhovor** (interview) s otevřenými otázkami. Podle odborníků (např. Chráska, 2007; Gavora, 2000) představuje rozhovor metodu shromažďování dat o realitě, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta. Strukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že výzkumník při něm postupuje podle přesně připraveného textu. Výhodou je, že strukturované interview poskytuje všem respondentům stejné podmínky k odpovědím a je zároveň minimalizován vliv výzkumníka na kvalitu rozhovoru. Strukturovaný rozhovor byl realizován s vybranými zaměstnanci Vězeňské služby České republiky.

Na základě stanovených výzkumných otázek byly formulovány otázky tazatelské. Nejprve byli respondenti dotazováni na základní informace o jejich osobě (věk, vzdělání, kolik let pracují u VS ČR jako občanský zaměstnanec či příslušník a zda v současné době pracují v přímém styku s vězněnými osobami). Následně byly respondentům předloženy tyto tazatelské otázky:

TO1: *Máte dostatek informací k připravované změně typů věznic?*

TO2: *Myslíte si, že tato změna bude pro Vězeňskou službu přínosná?*

TO3: *V čem spatřujete největší výhody připravované změny typů věznic?*

TO4: *V čem spatřujete největší nevýhody či úskalí připravované změny typů věznic?*

TO5: *Jak si myslíte, že by bylo nejlepší působit na vězněné osoby, aby se snížila recidiva trestného jednání?*

TO6: *Co si myslíte o konceptu „otevřené věznice“?*

TO7: *Jaké největší problémy spatřujete v současném vězeňství?*

TO8: *S jakými problémy, omezeními apod. se Vy osobně při své práci nejčastěji setkáváte?*

6.2 Charakteristika a výběr respondentů

Strukturovaný rozhovor byl realizován se zaměstnanci VS ČR v měsíci dubnu 2017. Výběr respondentů byl záměrný. Respondenti byli vybíráni tak, aby představovali

spektrum různého zaměření, a pohled na současné vězeňství a budoucí vývoj byl tak nejpestřejší. Byli zastoupeni zaměstnanci ze třech věznic střední velikosti (do osmi set odsouzených), z oddělení výkonu trestu odnětí svobody, neboť této skupiny zaměstnanců se legislativní změny dotknou nejvíce. Respondenty se stali příslušníci i občanští zaměstnanci Vězeňské služby ČR. Vytipovaní zaměstnanci byli osloveni se žádostí o poskytnutí rozhovoru; byl jim představen cíl diplomové práce a koncepce šetření. Všichni oslovení zaměstnanci souhlasili s rozhovorem, domluveny proto byly podrobnosti, včetně termínu osobního setkání či telefonického rozhovoru. Rozhovory byly zaznamenány v písemné podobě, neboť všichni respondenti tento druh záznamu preferovali před nahráním na diktafon.

Výzkumný vzorek tvořilo sedm respondentů – tři ženy a čtyři muži ve věkovém rozmezí 33 až 53 let. Tři respondenti mají vystudovaný magisterský studijní program, tři bakalářský studijní program a jeden respondent dosáhl středoškolského vzdělání. Tři respondenti jsou příslušníky VS ČR, ostatní pracují jako občanští zaměstnanci. Kromě jednoho respondenta všichni pracují (či vykonávají službu) v přímém styku s odsouzenými. Počet let praxe respondentů u Vězeňské služby se pohybuje v rozmezí jeden rok až dvacet tři let, přičemž průměrná doba zaměstnání u uvedeného zaměstnavatele je jedenáct let.

V souladu s etikou výzkumu byla zachována anonymita zaměstnanců, není tedy zveřejněna ani věznice, ve které daný respondent působí, uvedeny jsou pouze detailnější informace o pracovním zařazení v rámci VS ČR.

Respondent č. 1: věk 35 let, žena, vysokoškolské magisterské vzdělání, délka praxe u VS ČR 11 let, občanský zaměstnanec, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 2: věk 36 let, muž, vysokoškolské bakalářské vzdělání, délka praxe u VS ČR 8 let, občanský zaměstnanec, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 3: věk 46 let, žena, vysokoškolské bakalářské vzdělání, délka praxe u VS ČR 6 let, občanský zaměstnanec, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 4: věk 33 let, žena, středoškolské vzdělání, délka praxe u VS ČR 1 rok, příslušník, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 5: věk 53 let, muž, vysokoškolské magisterské vzdělání, délka praxe u VS ČR 23 let, občanský zaměstnanec, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 6: věk 34 let, muž, vysokoškolské magisterské vzdělání, délka praxe u VS ČR 12 let, příslušník, nepracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Respondent č. 7: věk 47 let, muž, vysokoškolské bakalářské vzdělání, délka praxe u VS ČR 17 let, příslušník, pracuje v přímém styku s vězněnými osobami.

Při prezentování výsledků rozhovorů jsou respondenti uváděni pod zkratkami R1 až R7.

6.3 Prezentace výsledků výzkumného šetření

V níže uvedeném textu jsou prezentovány odpovědi respondentů na tazatelské otázky týkající se informovanosti o legislativních úpravách, stávající podobě a problematických oblastech českého vězeňství. Nejsou již uváděny odpovědi na základní tazatelské otázky týkající se demografických údajů a jejich zaměstnání u VS ČR. Odpovědi respondentů jsou dále analyzovány dle stanovených výzkumných otázek.

TO1: *Máte dostatek informací k připravované změně typů věznic?*

Šest ze sedmi dotazovaných uvedlo, že vesměs mají dostatek informací k připravovaným změnám. Pouze jeden respondent se domnívá, že zaměstnanci nejsou dostatečně obeznámeni s chystanými změnami, především ti zaměstnanci, kteří pracují na „nižších“ pozicích.

TO2: *Myslíte si, že tato změna bude pro Vězeňskou službu přínosná?*

Ze sedmi respondentů se pět vyjádřilo jednoznačně, dva nemají žádný názor – nejsou si jisti, zda bude pro VS ČR změna přínosná. Pouze jeden respondent uvedl, že si nemyslí, že změna bude přínosná, ale svoji odpověď dále nerozvedl.

TO3: V čem spatřujete největší výhody připravované změny typů věznic?

Všichni respondenti se shodují v tom, že nová právní úprava přinese větší pravomoci VS ČR a možnosti v rámci zařazování a přemísťování odsouzených.

Respondenti se také shodli, že nová právní úprava zlepší podmínky pro efektivní převýchovu a snížení rizika recidivy. Dva respondenti zdůrazňují i lepší možnosti individuálního přístupu k odsouzeným. R1 uvedl, že: *„Věznice budou mít lepší možnost vnitřními mechanismy korigovat přeplněnost a přerazovat odsouzené dle individuálních charakteristik. Cílem by dle mého názoru měla být snaha minimalizovat rizika recidivy trestného jednání.“* R7 sdělil: *„Jednu z největších výhod vidím v tom, že věznice dokáže pružně reagovat na stav převýchovy ve vztahu k typu věznice.“*

TO4: V čem spatřujete největší nevýhody či úskalí připravované změny typů věznic?

Čtyři respondenti považují za nevýhodu pouze dvě prostupné skupiny vnitřní diference, které jsou výhledově zamýšleny a mají být zapracovány do stávající legislativy (respondenti byli seznámeni s interním materiálem, který bude teprve předložen Vládě České republiky; v současné době existují tři prostupné skupiny vnitřní diference).

Dva respondenti uvádějí jako nevýhodu větší možnosti stížností odsouzených proti přeražení do vyššího stupně zabezpečení, které tak opět budou zatěžovat soudy. R6: *„Jako největší nevýhodu momentálně vidím možnost odvolání se odsouzeného proti rozhodnutí zařazení do konkrétního typu zabezpečení. Myslím, že to bude neúměrně zatěžovat soudy.“*

Jeden respondent zmiňuje riziko možných nepokojů odsouzených, které vzniknou v důsledku změn. R1: *„Z praxe víme, že jakákoliv větší změna vyvolává nespokojenost a negativní reakce ze strany vězňů.“*

Jelikož uvedená změna nenabyla účinnosti, tak je v praxi dosud velkým otazníkem. Navíc rigidnost vězeňského systému může způsobovat přidružené problémy: R3 *„Řada věznic se potýká s problémem nekompetentních zaměstnanců, kteří sami mohou systém bojkotovat.“*

TO5: *Jak si myslíte, že by bylo nejlepší působit na vězněné osoby, aby se snížila recidiva trestného jednání?*

Respondenti se vesměs shodli na tom, že nejlepším způsobem působení na odsouzené osoby je jejich zaměstnanost, tj. aby pokud možno všichni odsouzení pracovali.

R4: „Byla bych pro, aby byli pracovně zařazeni všichni odsouzení. Jednak by měli co na práci, ale taky by si mohli splácet dluhy a pohledávky. Problém je, když člověk ztratí režim... zapomene, že musí každý den vstát a jít do práce. Naučený zvyklosti rychle vyhasínají a po X letech, když máte vyjít ven, je najednou těžký se přimět každý ráno v 5 vstát a jít do práce.“

Dva z respondentů navíc tendenčně uvádějí jako opatření pro snížení recidivy znovuzavedení trestu smrti. R2: „Podle mě by pomohlo, kdybychom zase měli trest smrti. To by mohlo mít odstrašující účinek. Bylo by něco, čeho by se lidi báli.“

Další respondenti zmiňují nutnost zpřísnění podmínek výkonu trestu odnětí svobody. R5: „Přitvrdit a zpřísnit podmínky výkonu trestu a omezit práva vězňů.“

R6: „Vězni by se měli bát vězení. Měli by vědět, že jim ve vězení nebude dobře a že bude pro ně výhodnější být na svobodě. Neměli by dostávat servis, to způsobuje, že je tu relativně velké množství odsouzených, pro které není vězení trestem, ba naopak.“

Jeden respondent udává vyšší úroveň vzdělání zaměstnanců VS ČR a tomu odpovídající finanční ohodnocení. Tuto odpověď podporuje další respondentka, která zdůrazňuje nutnost kvalitního a erudovaného personálu a za nejdůležitější považuje vytvoření systému kontinuální postpenitenciární péče v nejširším možném pojetí.

TO6: *Co si myslíte o konceptu „otevřené věznice“?*

Kromě dvou respondentů, kteří v podstatě na tuto otázku neodpověděli s tím, že nemají na uvedenou věc žádný názor, se ostatní shodují, že jde o další experiment, který přinese nadměrné náklady, ale v podstatě nic nevyřeší. Jedna respondentka doplňuje, že význam to může mít v případě tzv. „motivovaných“ odsouzených, kteří dosud nejsou kriminálně narušení a naproti tomu je to zcela zbytečné pro kriminálně narušené recidivisty.

Jeden respondent se domnívá, že otevřená věznice by byla vhodná jako výstupní oddělení. R6: „Otevřené věznice... Já nevím, moc nevěřím tomu, že by otevřená věznice

motivovaly odsouzeného k tomu, aby například napravil svoji škodu nebo se choval dobře ve výkonu. Myslím, že by ale mohly dobře sloužit (otevřené věznice) jako výstupní oddělení, kde by byl kladen důraz na samostatnost odsouzeného. Taky by je to motivovalo, protože režim otevřených věznic je samozřejmě jiný.“

TO7: Jaké největší problémy spatřujete v současném vězeňství?

Všichni respondenti se jednoznačně shodli na tom, že největší problém spočívá v nedostatku (erudovaných) zaměstnanců a jejich nedostatečném finančním ohodnocení.

R1: *„Současné vězeňství se potýká hlavně s nedostatkem erudovaného personálu, především ve smyslu nedostatku mladých, vzdělaných a iniciativních zaměstnanců, pro které není práce dostatečně finančně ohodnocená. Je to těžké, když nástupní plat v nějakém krámkě je vyšší než ve věznici.“* Respondent R7 zmínil také špatné personální obsazení managementu a intriky mezi některými zaměstnanci.

Dva respondenti poukazují na přeplněnost věznic.

Tři respondenti poukázali na jistou „uvolněnost“ a nedůslednost systému, na zaměňování humanizace za přehnané ustupování vězňům. R6: *„Příliš velká humanizace. Bojíme se přiznat, že jsou jedinci, na které naše odborné působení nebude fungovat. Jedeme ve smyslu "Ty po mě kamenem, já po tobě chlebem." Taky vidím problém v nárůstu agresivity vězňů vůči zaměstnancům. A ještě v systému, který více chrání odsouzeného než zaměstnance.“* R2 doplnil: *„Všechno je děláno pro vězně a málo je děláno pro samotné zaměstnance. A taky je otázka, co většinová populace, co oběti.“* R3 podobně zmiňuje, že neustále vězněným osobám ustupujeme, byť vnitřní předpisy a legislativa jasně ukládá, jaká mají odsouzení práva: *„Výkon trestu by měl být stále odstrašující zkušeností a ne „dovolenou“, kde si odsouzený ještě zvýší sebevědomí.“*

TO8: S jakými problémy, omezeními apod. se Vy osobně při své práci nejčastěji setkáváte?

Kromě výše uvedených problémů si většina dotazovaných shodně stěžuje na nadměrnou administrativní zátěž a dva z nich poukazují na nevyhovující pracovní podmínky.

R2: *„Neinvestuje se do vězeňství, maximálně se modernizují prostory soudů a státních*

zastupitelství. Tak třeba některý nábytek je 30 let starý, je problém vybavit věznice pro normální zaměstnance, třeba je problém koupit lampičku nebo není ke konci roku propiska. No, vážně. Zaměstnanci musí pracovat v zakouřeném prostředí, nemají dostatek desinfekčních prostředků a podobně.“

R5 poukázal na špatný mediální obraz VS ČR: *„Média často hodně negativně hodnotí práci zaměstnanců Vězeňské služby, pak se nemůžete divit, že nemáme dostatek zaměstnanců a je jejich velká fluktuace.“*

R7 dodává, že mu připadá, že *„Vězeňská služba není službou společnosti, ale službou vězňům.“*

Dva respondenti si „stěžují“ na personální obsazení manažerských pozic a celkovou úroveň vedení (myslí si, že nemají odpovídající vzdělání či jsou osobnostně nevyrovnaní; nedokáží či nechtějí motivovat zaměstnance).

Jeden zaměstnanec odpověděl, že si není vědom žádných zásadních problémů, které by mu ztěžovaly výkon služby.

6.4 Shrnutí a diskuze výsledků výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat názory vybraných zaměstnanců Vězeňské služby České republiky na současný stav vězeňství v souvislosti s platnými legislativními úpravami. S ohledem na cíl šetření byl zvolen strukturovaný rozhovor jako nejvhodnější metoda sběru dat. Rozhovor se kromě úvodních otázek o respondentovi skládal z osmi tazatelských otázek. Respondenty se stalo sedm zaměstnanců VS ČR, kteří pracují na různých pozicích ve třech věznicích z oddělení výkonu trestu odnětí svobody (příslušníci i občanští zaměstnanci). V souboru respondentů byli muži i ženy různého věku a vzdělání, s krátkodobou i dlouholetou praxí u VS ČR. Byly stanoveny tři výzkumné otázky:

VO1: Jsou respondenti – vybraní zaměstnanci VS ČR obeznámeni s navrhovanými legislativními úpravami v oblasti vězeňství?

Z odpovědí respondentů vyplývá, že znají nová legislativní opatření, což by korespondovalo s opakovanými tvrzeními Ministerstva spravedlnosti České

republiky o průběžném seznamování zaměstnanců VS ČR s novými právními předpisy. Všichni zaměstnanci uvádějí jak pozitiva, tak i negativa plánovaných změn. Z některých odpovědí máme zpětnou vazbu o tom, že jsou zaměstnanci seznamováni i s plánovanými legislativními změnami a mohou je připomínkovat (ještě dříve, než budou předloženy vládě). Na druhou stranu se jeden respondent vyjádřil, že se obává, že na „nižších“ pozicích není informovanost dostatečná. Zajímavé by jistě bylo zjištění, které konkrétní pozice respondenti zastávají a jakého rozsahu je jejich informovanost (mohlo by být předmětem dalšího šetření). Shodně však respondenti zejména nesouhlasí s novým typem tzv. otevřené věznice. K namítaným zbytečným nákladům lze podotknout, že tyto jsou a budou zcela hrazeny z tzv. Norských fondů, nepředstavují tedy finanční zátěž pro rozpočet České republiky.

VO2: Jaké jsou názory vybraných zaměstnanců VS ČR na stávající systém vězeňství v České republice?

Reakce všech respondentů jsou vesměs kritické, když se shodují zejména na tom, že jejich platové ohodnocení je příliš nízké, povolání je málo prestižní, z čehož pak vyplývá nedostatek kvalifikovaného personálu. Rovněž namítají přílišnou administrativní zátěž zaměstnanců a zmiňují i přeplněnost věznic, jakož i špatný mediální obraz českého vězeňství. Pokud se na uvedené shrnutí zaměříme, zjistíme, že se většina výše uvedeného chystaných změn bohužel netýká (viz další výzkumná otázka).

VO3: Jak hodnotí zaměstnanci VS ČR navrhované úpravy vězeňství?

Většina respondentů kladně hodnotí rozšíření pravomoci VS ČR v rámci zařazování a přemísťování odsouzených s možností individuálního přístupu v konkrétních případech. Na druhé straně v podstatě zavrhnou nový koncept otevřené věznice, jakožto zbytečného experimentu.

Pro úplnost je nutno podotknout, že nová právní úprava však zcela jistě nevyřeší jejich zásadní námitky k nedostatku personálu VS ČR, jakož i špatné ohodnocení jejich náročného povolání, ale ani ke snížení administrativní zátěže. Právě zde by mohlo Generální ředitelství Vězeňské služby podniknout kroky ke zlepšení stávajícího systému – zlepšení platových podmínek, obsazení erudovaných zaměstnanců do manažerských

pozic, snížení administrativní zátěže apod. Zajisté by uvedenému pomohlo i vytvoření kariérního řadu, obdobně strukturovaného jako u Armády České republiky.

Je třeba mít na paměti, že právě zaměstnanci v přímém styku s vězni tráví, stejně jako odsouzení, část svého života ve vězení a zajištění jejich pracovních podmínek by mělo být, i s ohledem na náročnost dané profese, na vysoké úrovni.

Podotýkáme také, že subjektivní odpovědi respondentů nejsou nutně objektivním stavem dané problematiky. Z výzkumného šetření vyplynulo, že respondenti jsou s problematikou obeznámeni, ale pochybnosti jsou spatřovány především v hloubce získaných informací. Nejsme si jisti, zda je metodická podpora ze strany Generálního ředitelství VS ČR dostatečná, a pokud ano, zda informace plynou směrem k spodním článkům, tedy zaměstnancům, kteří působí na odděleních výkonu trestu a jsou v přímém styku s odsouzenými. S ohledem na popsání skutečnosti jako zásadní vidíme systematizované informování všech zaměstnanců o legislativních úpravách účinných od října 2017, zejména pak o možných úskalích a překážkách.

Vzhledem k výsledkům, které přineslo výzkumné šetření v podobě strukturovaných rozhovorů s vybranými zaměstnanci Vězeňské služby České republiky, konstatujeme, že cíl výzkumného šetření byl splněn.

7 ZÁVĚR

Předložená diplomová práce s názvem Systém vězeňství v ČR – současnost a budoucnost se primárně zabývá vězeňstvím v České republice, především jeho legislativní podobou a již platnými legislativními změnami, které budou účinné od 1. října 2017. Proměnou společnosti (zejména postupnou humanizací, která je zřetelná od období osvicenství) se mění také pohled na trestání a na pachatele trestné činnosti, včetně možností jejich nápravy. I proto jsou uvedené legislativní změny vnímány jako významný milník ve vývoji českého vězeňství, neboť dávají Vězeňské službě České republiky řadu nových pravomocí, které doposud náležely pouze soudům, a snaží se v co největší míře zohledňovat individualitu odsouzených, včetně snahy o jejich reintegraci do společnosti a snižování rizika recidivy trestného jednání. Z hlediska evropského srovnání se tím přibližujeme zahraniční praxi, kdy ve většině zemí je rozhodování o zařazování a přerazování vězňů svěřeno orgánům vězeňské správy. Systém vězeňství v České republice bude pružnější, výrazně přehlednější a efektivnější.

Diplomová práce představila vývoj trestu a trestání na našem území. Definovala obecné náležitosti dané problematiky, především pak samotnou realizaci výkonu trestu odnětí svobody i výkonu trestního opatření u mladistvých s ohledem na možnosti zacházení. Přiblížila fungování Vězeňské služby České republiky, její organizační členění a hlavní úkoly. Práce se také zabývala zaměstnanci Vězeňské služby České republiky, včetně specifikace významného postavení speciálního pedagoga v procesu zacházení s odsouzenými osobami. Z této skutečnosti vyplynula myšlenka zřízení specializovaného kurzu v rámci Celoživotního vzdělávání a programů orientovaných na výkon povolání, respektive specializačních vzdělávacích programů, jenž by byl zaměřen na problematiku vězeňství a působení na osoby ve výkonu trestu, jak bylo výše uvedeno. V závěru teoretické části byly popsány legislativní změny, které zásadním způsobem transformují pojetí vnější diferenciace věznic. Cílem nové podoby zákona je především změna v systému zařazování (přerazování) odsouzených v rámci typů věznic ve prospěch výchovného, terapeutického (penitenciárního) zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody.

Empirická část diplomové práce je tvořena kvalitativním výzkumem. Výzkumné šetření probíhalo v měsíci dubnu 2017 formou strukturovaných rozhovorů se sedmi zaměstnanci Vězeňské služby České republiky, kteří působí na odděleních výkonu trestu ve třech vybraných věznicích střední velikosti. Respondenti byli osloveni na základě dostupnosti a s ohledem na to, že se jich plánované změny budou týkat nejvíce. Rozhovorů se zúčastnili čtyři muži a tři ženy ve věkovém rozmezí 33 až 53 let, příslušníci i občanští zaměstnanci. Kromě jednoho respondenta všichni pracují (či vykonávají službu) v přímém styku s odsouzenými. V rámci šetření byly stanoveny tři výzkumné otázky. Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat názory vybraných zaměstnanců Vězeňské služby České republiky na současný stav vězeňství v souvislosti s platnými legislativními úpravami.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že zaměstnanci Vězeňské služby považují za největší problém současného českého vězeňství nedostatek kvalitního erudovaného personálu a jeho nedostatečné finanční ohodnocení. Uvedené zjištění koresponduje s Konceptí vězeňství do roku 2025. Konceptce zdůrazňuje význam dostatečného personálního obsazení kvalifikovanými pracovníky a představuje nástroje, pomocí nichž chce do budoucna situaci zlepšit. Požadavek kvalitního vězeňského personálu je zakotven i v doporučeních Rady Evropy, Evropských vězeňských pravidlech, naší platné legislativě a značný význam mu připisuje též odborná literatura (např. Černíková 2008; Raszková, Hoferková, 2013). Z názorů zaměstnanců Vězeňské služby vyplynulo, že velkým problémem je přeplněnost věznic, což potvrzuje i Marešová (2016) a rovněž Veřejná ochránkyně práv České republiky (*Věznice: zpráva ze systematických návštěv Veřejného ochránce práv*, 2016). Za zcela zásadní považují zaměstnanci Vězeňské služby zvyšování zaměstnanosti vězňů (ve shodě s Konceptí vězeňství do roku 2025), což je v souladu s názory prezentovanými v odborné literatuře (např. Foucault, 2000; Marešová, 2016).

Ohledně otázky budoucnosti českého vězeňství, je složité porovnání odpovědí respondentů s literaturou, která se převážně zabývá teorií a hodnocením praxe dosavadní. V současné době je k této problematice prakticky dostupný pouze schválený právní předpis s důvodovou zprávou, materiály z průběhu legislativního procesu v Parlamentu České republiky a veřejná vystoupení ministra spravedlnosti. Vzhledem k tomu, že účinnost legislativních změn je stanovena k 1. říjnu 2017, bylo by vhodné provést další výzkum nejméně po roce praxe s tím, že případné další výzkumy by měly

být zaměřeny právě na praktické zkušenosti s novým modelem vězeňství. Pokud se bude české vězeňství ubírat proklamovaným směrem, bude jistě zajímavé časem porovnat jej i se skandinávským systémem. Na to budou zaměřeny i návštěvy ze strany Norského království, mj. k čerpání tzv. Norských fondů na české vězeňství.

Diplomová práce poukazuje na budoucí rozšíření působnosti speciálních pedagogů ve vězeňství v souvislosti s koncepčními a legislativními změnami, upozorňuje na potřebu jejich souvisejícího celoživotního vzdělávání, čímž přispívá k rozvoji vědního poznání v oblasti speciální pedagogiky.

Cílem diplomové práce bylo analyzovat současný systém vězeňství v České republice v kontextu platných legislativních změn. K jeho naplnění sloužilo zpracování teoretické části práce a provedené výzkumné šetření.

8 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

BEER, Jan a NOVÁK, Petr. Vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody – nástroj postpenitenciární reintegrace a minimalizace rizika kriminální recidivy, možností společenské prevence. In: VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Aktuální otázky vězeňství*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014, s. 119–123. ISBN 978-80-7251-426-7.

BIEDERMANOVÁ, Eva a PETRAS, Michal. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 s. Studie. ISBN 978-80-7338-115-8.

COYLE, Andrew. Řízení věznic v čase změn. Vyd. 1. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2004. 110 s. ISBN 80-239-3142-3.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 244 s. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0.

Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. Vyd. 1. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2006. 36 s. ISSN 1213-9297. Dostupné také z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Publikace/Evropsk%C3%A1%20v%C4%Bze%C5%88sk%C3%A1%20pravidla.pdf.

FÁBRY, Anton. *Väznenie: história a súčasnosť*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 238 s. ISBN 978-80-7380-379-7.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Vyd. 1. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9.

FRANCEK, Jindřich a WOHLSCHLAGER, Leopold. *Zločin a trest v českých dějinách*. 3. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2002. 543 s. ISBN 80-86182-68-1.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Vyd. 1. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 8085931-79-6.

HÁLA, Jaroslav, JÁNSKÝ, Petr a KABÁTOVÁ, Gabriela. *Výkon trestu odnětí svobody citlivý k rodině = Imprisonment that considers the families of prisoners*. Vyd. 1. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2017. 120 s. ISBN 978-80-7394-628-9.

HÁLA, Jaroslav, KRELL, Wolfgang a MÖLLER, Ewald. *Quo vadis poena*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2014. 170 s. ISBN 978-80-7387-779-8.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2., dopl. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2006. 183 s. ISBN 80-86708-30-6.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, a. s., 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristia jako věda žalární*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2017. 384 s. ISBN 978-80-7452-131-7.

JŮZL, Miloslav a kol. *Aktuální dilemata českého, slovenského a polského vězeňství*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií, 2016. 185 s. ISBN 978-80-88010-06-7.

JŮZL, Miloslav a kol. *Epistemologická východiska penitenciární vědy*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií, s.r.o., 2015. 235 s. ISBN 978-80-88010-03-6.

Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Vězeňská služba ČR, 2005. 42 s. Dostupné také z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/koncepce_do%20roku_2015.pdf.

Koncepce vězeňství do roku 2025. Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2016. 162 s. Dostupné také z: https://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Koncepce/Koncepce_vezenstvi.pdf.

KONOPCZYŃSKI, Marek. Tvořivá resocializace jako prostředek rozvoje potencialů. In: VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Aktuální otázky vězeňství*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014, s. 119–123. ISBN 978-80-7251-426-7.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 215 s. ISBN 978-80-262-0643-9.

KÝR, Aleš. *Památník Pankrác: expozice vězeňské služby České republiky = Gedenkstätte Pankrác: Ausstellung des Justizvollzugsdienstes der Tschechischen*

Republik = Pankrác memoriál: exhibition of the prison service of the Czech Republic.
Vyd. 1. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1999. 83 s.

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza.* Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. 173 s. Studie. ISBN 978-80-7338-157-8.

MAREŠOVÁ, Alena et al. *Kriminální recidiva a recidivisté: (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice).* Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 302 s. Studie. ISBN 978-80-7338-119-6.

MAŘÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie.* Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003. 142 s. ISBN 80-7042-256-4.

PACNER, Aleš. *Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí.* 1. vyd. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2013. 52 s. Bakalářská práce. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/333126/pravf_b/Ales_Pacner__bakalarska_prace.doc.

POPELKA, Jiří. *Penologie.* Díl první. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. 95 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2932-8.

Poslání a cíle. *Vězeňská služba České republiky* [online].

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Edukace a reedukace trvale pracovně nezařaditelných v českých věznicích.* Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 134 s. ISBN 978-80-7435-632-2.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I.* Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 125 s. ISBN 978-80-7435-264-5.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie II.* Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.

RASZKOVÁ, Tereza. Institucionální edukace ve výkonu trestu. In: NESLUŠANOVÁ, Silvia, NIKLOVÁ, Miriam a JAROSZ, Ewa, eds. *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení* [DVD-ROM]. Brno: Institut mezioborových studií, s.r.o., 2015, s. 526–539. ISBN 978-80-88010-04-3.

SCHEINOST, Miroslav, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí. IV., Sankční politika a její*

uplatňování. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. 193 s. Studie. ISBN 978-80-7338-154-7.

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. 80 s. ISBN 978-80-7372-287-6.

SVATOŇOVÁ, Olga. *Problematika trestu odnětí svobody na doživotí*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2014. 102 s. Diplomová práce. Dostupné také z: file:///C:/Users/Teraatom/AppData/Local/Temp/DPTX_2012_1_11220_0_263059_0_129711.pdf.

UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy význačných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Vyd. 1. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby v ČR, 2006. 319 s. ISBN 80-239-9417-4.

VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Aktuální otázky vězeňství*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014. 233 s. ISBN 978-80-7251-426-7.

Věznice: zpráva ze systematických návštěv Veřejného ochránce práv. Brno: Veřejný ochránce práv - ombudsman, 2016. 59 stran. ISBN 978-80-87949-25-2.

Záznam z pracovní cesty delegace Ústavně-právního výboru Senátu Parlamentu České republiky do Islandské republiky a do Norského království, která se uskutečnila ve dnech 27. května – 2. června 2017.

Internetové zdroje:

Cíle a poslání VS ČR. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/cile-a-poslani-vs-cr-6124>.

Informace Legislativního odboru Senátu PČR k senátnímu tisku č. 29, 2017. *Senát parlamentu České republiky* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/historie?cid=pssenat_historie.pHistorieTisku.list&forEach.action=detail&forEach.value=s4018.

Interview ČT24: Robert Pelikán (ANO), ministr spravedlnosti. *Česká televize* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10095426857-interviewct24/217411058040307/titulky>.

Prezentace VS ČR. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/prezentace%20VS%20%C4%8CR/Prezentace%202017_CZ.pdf.

Rychlá fakta. *Vězeňská služba České republiky* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>.

Stenografický záznam z projednání senátního tisku č. 29 na 4. schůzi Senátu Parlamentu ČR ze dne 19. ledna 2017. *Senát parlamentu České republiky* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: http://www.senat.cz/xqw/xervlet/psssenat/historie?cid=psssenat_historie.pHistorieTisku.list&forEach.action=detail&forEach.value=s4018.

Studio ČT24. *Česká televize* [online]. 2017 [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10101491767-studio-ct24/217411058060306>.

Legislativa:

Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě).

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráží české republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 58/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

9 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Strukturovaný rozhovor – přepis (muž)

Jaký je Váš věk? 34

Vaše vzdělání? VŠ

Kolik let pracujete u VS ČR jako občanský zaměstnanec či příslušník? *Jako příslušník pracuju 12 let.*

Pracujete v současné době v přímém styku s vězněnými osobami? *Jak se to vezme. S odsouzenými se setkávám, ale přímo s nimi nepracuji.*

Máte dostatek informací k připravované změně typů věznic? *Ano, mám.*

Myslíte si, že tato změna bude pro Vězeňskou službu přínosná? *Řekl bych, že ano.*

V čem spatřujete největší výhody připravované změny typů věznic? *Největší výhody? Doufám, že změna přinese větší pravomoci pro ředitele věznic. I v rámci vnitřní diferenciací - ředitel věznice (s ostrahou) si bude moci sám určit, do jakého stupně zabezpečení odsouzeného umístí. Dřív rozhodoval soud, proces byl zdoluhavý apod. Teď se bude chovat špatně, nebude plnit program zacházení, tak relativně rychle se dostane do vyššího stupně zabezpečení.*

V čem spatřujete největší nevýhody či úskalí připravované změny typů věznic? *Jako největší nevýhodu momentálně vidím v možnosti odvolání se odsouzeného proti rozhodnutí do zařazení do konkrétního typu zabezpečení. Myslím, že to bude neúměrně zatěžovat.*

Jak si myslíte, že by bylo nejlepší působit na vězněné osoby, aby se snížila recidiva trestného jednání? *Vězni by se měli bát vězení. Měli by vědět, že jim ve vězení nebude dobře a že bude pro ně výhodnější být na svobodě. Neměli by dostávat servis, to způsobuje, že je tu relativně velké množství odsouzených, pro které není vězení trestem, ba naopak.*

Co si myslíte o konceptu „otevřené věznice“? *Otevřené věznice... Já nevím, moc nevěřím tomu, že by otevřené věznice motivovaly odsouzeného k tomu, aby například napravil svoji škodu nebo se choval dobře ve výkonu. Myslím, že by ale mohly dobře sloužit (otevřené věznice) jako výstupní oddělení, kde by byl kladen důraz*

na samostatnost odsouzeného. Taky by je to motivovalo, protože režim otevřených věznic je samozřejmě jiný.

Jaké největší problémy spatřujete v současném vězeňství? Příliš velká humanizace. Bojíme se přiznat, že jsou jedinci, na které naše odborné působení nebude fungovat. Jedeme ve smyslu "Ty po mě kamenem, já po tobě chlebem." Taky vidím problém v nárůstu agresivity vězňů vůči zaměstnancům. A ještě v systému, který více chrání odsouzeného než zaměstnance.

S jakými problémy, omezeními apod. se Vy osobně při své práci nejčastěji setkáváte? Momentálně o žádných nevím.